

II. EVFOLYAM * POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM * 1933 SZEPTEMBER

9 KALANGYA

IRODALMI FOLYÓIRAT: SZENTELEKY KORNEL ALKOTÁSA

SZERKESZTIK:

SZIRMAI KÁROLY, RADO IMRE, KENDE FERENC

Tartalom:

Kállay Miklós: Kődben.
— Veszelnovics M. Jankopólcst János: A koma átka (Elbeszélés). — Kisbéry János: Levél egy író-társhoz. — Helntz Vilmos: Régi járomban homályos fővel (Vers). — F. Galambos Margit: (Vers). — Radó Imre: Mélypont alatt (Regényfolytatás). — Fekete Lajos: Megyek a bábal (Vers).

Láthatár

Szirmai Károly: Herceg János könyve: Viharban. — Stern Lázár: A nyugat pusztulása. — F. Galambos Margit: Sinclair Lewis: Egy modern asszony szíve. — F. Galambos Margit: Adottság és környezet.

KALANGYA irodalmi folyóirat. Szerkesztik: Szirmai Károly, Radó Imre, Kende Ferenc. Felelős szerkesztő és kiadó Szabó S. Ferenc.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Szubotica, Manojlovićeva ul. 3.

Laptulajdonosok: Inotay Béla és Szabó S. Ferenc. — Magyarországi szerkesztők: Fekete Lajos (Budapest), Csuka Zoltán (Erdliget). — Urania (Komlós Márton) nyomdai műintézet nyomása, Novi Sad.

PLEIN AIR

Fischer József felvétele

(Új fényképezési törekvések)

Ködben

Szirmai Károly novellái

Nem tudom, így lesz-e vele más, de nekem Szirmai Károly novelláinak olvasása közben, olyan érzéseim voltak, amelyek akkor támadhatnak, ha ódon kuria homályos szobáiba lép be rég holt nemzedék emlékeitől illetődött az ifju örökös, új időknek új fények izzásától korán fáradt fia. A sárgára fakult falakon képek vannak. Ismeretlen festők remekei időrágta kerektekben. Első pillantásra csupa borongó, barna homály minden kép. Éjméhű ködök szüremlenek rajtok, fázós derengés didereg, kormos felhők kárpítja fátylazza a tekintetet. Az olaj magába szívta az idők üledékét és belepte vele drága szívek friss harmatját.

De ha sokáig nézzük ezeket a képeket, ha puha törő gyöngéd érintésével, oldó olajok írjával kengetjük a multak barna rétegeit, egyszerre derülni kezdenek az iromba mély árnyalatok s a szürke és barna tónusok egyhanguságából elősugároznak a színek. Nem könnyed és kacagó ragyogás, nem játékosan verdeső fények, hanem égő bíborok, fekete vemhekkel, gyászoló skarlát, vihar völgyében fogant szivárványviola, még legélénkebb közülük a pislá parázssá hamvadt arany. De szín valamennyi, sőt több szinnél. Ha a szem már megérti szavukat, egyszerre félelmes sejtések susrogognak fel a lélekben s borzolódnak végig az idegeken. A bíborból egyszerre csak hosszú áléltságból felbuzgó eleven vér válik. A viola szederjese marjult sebek gyulladt tüze. Az arany meggyötört, lepányvázott, hamuba fojtott indulatok felsíró parázslása.

Ilyen lassan gyulladó színű, régi képek Szirmai novellái. Régi, lapangó mocsarakból feluszodó köd, felhőkké tornyosodó bácskai por, vigasztalan bánatok nyirkos párái, őszi szelek ébredésén riadozó esték barna bizonytalansága rétegződik rájuk. De amint elmélyedünk bennök, lassan lemálladoznak a bénító burkok, részle-

tekben sejtelmesen bontakoznak elő a körvonalak, színek élednek meg, először tompán egybemosódó tónusok méla morajlásával, majd egyre mélyebb izzás erejével. Tűzmagja van minden színnek és formának, mintha apró embrionális világok keringenének egymás körül a történetek kavargó naprendszerében. Hangok hullongnak, mint haldokló levelek, messze morajlásoktól dübörögnek sejtelenkárpitok, mintha mögöttük láthatatlan tengerek háborognának.

Nem látjuk csak érezzük a tömegek távoli zsongó nyüzsgését. Olykor éles sikoly harsan ki. Alakok sűrűsödnek elő az idomtalan gomolygásból. Emberek tűnnek fel, akik a multból mint adósságoktól súlyos örökséget, cipelik magukkal sorsukat. Változások tépték szét életük egyhangú békéjének szelíd árnyát. Ujulás tűzvésze lobog eléjük. Mögöttük felégette már a multat s biborló kisértetek lángpallósával üldözi őket. De előttük ismét homályba borul az út. Kilátástalan árnyak áradása önti el süketen, vakon a jövőt.

Szirmai novelláiban igen fontos a miliő s a miliőadta hangulat. A környezet nemcsak atmoszférája, távlatokat adó tere a történetnek, több mint szint és hangulatot teremtő aláfestés. Termő televény, melyből a történet kivirágzik és éltető nedveit szivja. Együtt nő és egy szivverést dobog a sorsokkal, melyek mint irányzó mederben hömpölyögnek benne. Szorosan széttéphetetlenül összebogozódik velők. Legtöbbször túlnő rajtuk és szimbólummá szélesül.

Szinte klasszikus példa erre mindjárt a kötet első, címadó novellája, a Kőd. Itt sűrű, fullasztó, nyirkos hideg tömegekben előhömpölygő alakok, színeket és formákat falánkan behabzsoló párázat több, mint hangulatfestés. Valóságos szimbóluma egy lecsuszott, már alaktalanná mosódott, emlékeryniszektől menekülő, a céltalanság kódében taposgáló életnek. Kell ide ez a kód. E nélkül a történet el sem képzelhető. Ennek a kódnek a szürke áthatolhatatlanságában villámlik fel igazán fagyasztó döbbenettel a vér világa. Ebben a nesztfogó bársonyos sükettségben riad, mint vészharang, a halálos sikoly az Azil szennyos borzalmában. Ez a kód teszi még rémületesebbé az üldöző léptek láthatatlan koppanásának szűkülő gyűrűjét. És a kód mos végül egybe minden iszonyatot; a vért és halált az Azilban, a sikoltó gyermek zuhanását, a lázas rohanást az ismeretlen hajszolók elől, a menekülést az élet egész vergődő taposómalmából. Ez a kód teszi olyan meleggé, nyugta-

tóvá, olyan angyali enyhületűvé a végre felhunyorgó világosságot, hogy békés aléltás karjába roskadhat vigyázó őrszeme alatt a megkorbácsolt lélek.

Szirmai novelláiban mindig szoros az összefüggés a láthatatlan lélek és a lassan láthatóvá élesedő külső világ közt. Az a pillanat, melyben ez az összefüggés érzékelhetővé válik, legtöbbször drámai feszültségű, olykor tragikus. De még ha szelid langyosság árad el rajta, akkor is ott reszket benne valami az alkonyatok bucsuzó bánatából, amely annál fájóbb, minél tisztábbak, minél egyszerűbb szavúak, minél bágyadtabb harmóniájúak körülötte a színek. A kötet egyik legszebb, legszivhezszólóbb novellájára, a Staro suncera gondolok. Külön érdekessége a kötetnek s ez fokozott jelentőséget is ad neki a kötetben, hogy a délvidéki magyar kisebbség lelkiületéről s a szerbséghez való viszonyáról fest megkapó képet. De a novella probléma jelentőségén messze túlnő az egésznek költői szépsége. Mint fehér ákácvirágzáson mézesező arany nap, olyan édes derűjű a magyar fiú és a szerb lány szerelmének szelid idillje. Áttetsző, finom, pasztell bársonyosságú ennek az idillnek a koloritja. De hirtelen rásüt a nap a vasárnapos képre, a régi nap, amely felhők szürke függőnye mögül bukkan elő. A halk idill verőfénye mögött ott settenkedik a mult. Az arakoszomból egy szál virág a temető magános sirjának száraz koszorujára hull s holt szerelem titkolt emlékét szenteli meg egy szomorú lány a testvéri szeretet titkolhatatlan örömkönnyűivel.

Ez a szelid idilli hang azonban ritkaságszámba megy Szirmai kötetében. Ha csend és mozdulatlanság üli is meg olykor a képeket, ez a legritkábban a béke csendje. Inkább kimerültségében elült csatazaj, kilátástalanságba rokkant eldermedés, jövőt nem váró letargia hallgatása, vagy az a kiáltó kietlen némaság, amely a halál pecsétjét fagyasztja hangra, mozdulatra. Mesteri szonátája ennek a némaságnak a pusztai agónia döbbenetes meselátomása, a Nagy Csend vízióinak második darabja, a Dzin-dzin, don-don, gau-gau. Az Ezeregyéj legszebb regéjét juttatta eszembe, a minden földi hiúság mulását szimbolizáló magános oszlopról, amely halálos magánosságban áll a végtelen homoktenger közepén, a kísértetlátogatta sivatagban.

De a legtöbbször drámai feszültség vihara lóg a levegőben. Az indulatok a romantika nyugtalan clairs-obscurjével robajlanak egymás felé. Egy-egy novella, mint a Medekné, valóságos ballada, megrázó borzongató

dal. tömörre fogva, szaggatott, félig mondott szavakkal, sejtelmes képfoszlányok, kísértő káprázatok lihegő drámaiságával.

Szirmai novelláinak kivételes művészi értéke éppen abban rejlik, hogy tulleldülnek a széppróza határmegyéin, Prózában írt, epikus költemények. A hétköznapi szürke realitása is ott jár nála az irreális testetlenség közelében. Az író nem épít választófalat az anyagi és az árnyvilág közé. Nem tudni hol mosódik egymásba az árnyékká ködlő pozitívumok és testekké tömörödő fantazmagóriák birodalma. A felzaklatott idegek rémlátó remegésében imaginárius fények foszforeszkálnak, delejes áramuk átvilágít az anyag fekete lelkén és eleven húst pólyáz a képzelet láthatatlan vázaira. A részletekben aprólékos gonddal vigyáz a szerző a legszigorúbbi realitásra, de a végső kicsengések, mint mágikus szökökút határtalanba porló vízrózsája, magasan a realitás fölé ívelnek. A szürreállítás meghökkentő szcenáriumain játszanak, mint valami bűvös színpadon, amelynek világitási effektusai megfoghatatlan fényforrásokból fakadnak.

Különösen áll ez a Holló című novellára. Ez Szirmai novellái közt is egészen kivételes helyet foglal el. Műfajilag szinte meghatározatlan. Prózában írt költemény. Lélekzetelállító, szédületes szárnyafás szímfóniája kietlen égmezőkön, száguldás zizzenő nyilvesszőként, szikrázó örvénylő magasságokban, zuhanás éjtitkú, gonosz mágnesével lehúzó mélybe. Imbolygó kavargása a fénynek és árnyak, ködfátylas játéka a páráknak és selymes gőzöknek, sustorgó szelek testetlen sodrának. Nem történik itt semmi: csak szárnyak suhannak szüntelen, csak könnyed légies képek, egyre változó látomások, elvilámlanó tájviziók végtelen sora torlódik egymásra. Mint valami repülő szőnyeg roppant ígérete szállnak a fekete hollószárnyak véget nem érő rohanás fájó, letargikus Odysseájában.

Szirmai aligha ismeri azt a fiatal francia költőt, akít a Holló olvasása után sokban egészen közelről rokonának éreztem. Georges Limbour ez a hazájában is alig ismert ifjú tehetség. Ritkaságszámba megy, szinte ünnepi alkalom találkozni vele, mert neve nem hever szanaszét a divatos avant garde revükben. Mindössze egy kötetéről tudok (L'illustration cheval blanc). Ebben olvastam azt a különös szépségű, döbbenetesen furcsa történetet, amelyet a Holló az emlékembe idézett. Valahol a Vörös tenger partján, tropikus sivatag kietlenségében, akasztott

ember lázas víziójaként játszódik le, titokzatos mondái homály ölén, szerelmes földi asszonytól született sólymoknak találkozása s elindulása az éjszaka árnyaiból a fényteli hajnal harsanó lobogása felé, amely felbőrlő lángolásával mégis az örök enyészet, a sivatagarcú halált takarja.

Csupa víziális mámor, képek káprázatába való részegülés és mégis csupa zeneiség, az ellentétek különös kontrapunktjaival csipkézett színes hangzivatar ez a költemény, akár Szirmai Károlyé, aki nem véletlenül ajánlotta a Hollót éppen Bartók Bélának.

Limbour azonban csak kevés kiválasztottnak ír. Elkényeztetett irodalmi izlésnek készít ravaszul fűszerezett inyesfalatokat. Szirmai írásművészetének éppen abban látom nagy átfogó erejét, hogy amikor kielégíti a legkényesebb, legkritikusabb irodalmi igényeket is, nem maradhat hatástalan az átlagolvasók széles rétegeire sem. Mert Szirmai novellái nemcsak magas művészi színvonaluak, hanem mélyen és őszintén emberiek is.

Kállay Miklós

A koma átka

(Elbeszélés)

A falusiak éppen úgy rövidítik meg a hosszú téli estéket, mint a városiak. Vagy a kazán körül csoportosulnak néhányan, — amelyet tréfálódzva „lelkésznek“ neveznek — és itt „gyónnak“, avagy összejönnek valamelyiknél és itt isznak, guzla mellett dalolnak, beszélgetnek és mesélnek.

Én is résztvettem egy ilyen tereferén. Elegen voltak. Ittunk, énekeltünk és telebeszéltük egymást. Egyesek a társaságból megkértek valami Drágánovity Ránkó bácsit, hogy meséljen nekünk valamit. Megsodorta bajuszát, felhajtott egy pohár bort, nagyokat szippantott csibukjából és elkezdett mesélni.

I.

Az egész faluban nincs öregebb ember nálam. Ime, akik itt vagyunk, valamennyiőtökről tudom, hogy mikor született... Sokra emlékszem! Emlékszem arra az időre mikor még nem állt ez a mi templomunk, hanem egy öreg volt ott a temetőben, emlékszem mikor Ravnyába „törtek“ akkor nyolc éves voltam, emlékszem mikor Milost knézzé választották, mikor letaszították, mikor visszatért... Sokra emlékszem!... Emlékszem arra az időre, mikor a törökök erre jártak, mikor a barátok faluról falura mentek, gyóntattak, szidták az asszonyokat, mert azok nem szedték le nekik a füstölt sódarokat — ezért a törököknél is jobban gyűlöltem őket.

Ugy emlékszem arra az időre, mintha ma történt volna, mikor a kapitányok a járásokban biráskodni kezdtek és mikor birókat kezdtek állítani a falvakba. Azelőtt nem ismertél kapitányt, hanem a falu, amugy „falusiasan“ egyet kikiált a birónak, átnyújtja neki a botot. És ez ettől kezdve biráskodik, amíg a becsületében tart. Amint hazudozni kezd — mi ledobjuk és másikat ültetünk helyébe. Így volt ez a régieknél.

Biró lett egyszer az én szomszédom Purity Sztánojló. Az a gazdagság és az a nagy házközösség, amiben ő élt, ma már nincs! Ott volt ő, a gazda, mellette négy öccse, két unokaöccse, aztán két nőtlen unokaöccse, három felserdült lány, az asszonyok, gyerekek... teli ház. Fél falura terjedő vagyon. Itt vannak a szántók, a legelők és erdők. A szántókon lengedezik a kalász, vagy a termő kukorica, a legelőkön ménések, gulyák, nyájak és kondák legelnek.

Sztanojló magas, gyertyaegyes, megtermett és erős ember volt. Csak a két erős karját kellett látnia az embernek, hogy elhordja az irháját. Már túl volt az ötvenen, őszes volt... Furcsa természetű. Amit mondott — azt meg nem hazudtolta volna, még akkor sem, ha a fejébe kerül is! Senkire sem hallgatott, mindent a maga esze után tett. Az eszén senki sem járhatott túl, sem otthon, sem a községházán, mert akkor megharagszik és tör, zúz mindennel, ami a kezébe akad. Rendesen osztorral járt és ha megharagudott avval csépelte azt, akit ért.

Olyan gazda nem volt több a világon! Annyian voltak körülötte, felnőttek és gyerekek, — valamennyien jók, mint az angyalok! Reggel amint fölkel, — de korán ám, — elkialtja magát: — Milszav!...

Legidősebb öccse előjön, mire elrendeli a munkát és azután mindenki megy a dolgára. Itt nem volt szabad tévedni!... Akkor megmosakodik, néhányszor keresztet vet, fölmege a görébe, az abrakos tarisznnyába kukoricát rak, majd leül és lemorzsolja azt, aztán elmegy és megeteti a kis malacokat. — Ez volt az ő legkedvesebb munkája. — Mikor visszatért, odakiált az ágyának, aki őt szolgálja. (Ez rendesen a legfiatalabb az asszonyok között), az vizet hoz és önt neki. Kézmósás után kihozza a reggelit, ha nem böjttől, akkor száraz húst vagy szalonnát, böjt idején pedig babot. De akár böjt van akár nincs, mindig ott van a tálcskán a hófehér pogácsa, amely úgy hajlik a kés alatt, mint a bőröv. Fogja a csutoráját, keresztet vet, Istenhez és védszentjéhez fohászkodik és felhajtja... Aztán reggelizik. Mikor elverte éhségét, az ágya félretolja a kis asztalt és bort hoz neki. Előveszi hosszú csibukját, dohánzacskó után nyúl, melyet hólyagból csinált és megtömi pipáját, az ágya parasztat hoz, ő pedig füstölni kezd.

Ha a házába lépsz, úgy fogadnak, mint egy püspököt Uram bocsáss! Nem tudsz hová lenni a bámulattól, ahogy sűrögnek, forognak. Sztanojló szokása szerint csak hall-

gat és pipál, ha valami kívánsága akad — köhint néhányat... Repülnek az ágyak, mintha szárnyuk nőtt volna. Szemükkel fürkészik, hogy mit akar, mert Sztánojló nem beszél. De nekem — neked csak mondanod kell, hogy mit kívánsz, — és rögtön előtted terem... Például „forralt“ pálinkát szeretnél inni, neked csak mondanod kell, — mert Sztánojló házában kérhetsz:

— Hozzál csak gyerek egy „forraltat“...

Abban a pillanatban előtted van!... Oly gyorsan, mintha almaként keblében tartotta volna az asszony! Ime ilyen volt Sztánojló a saját házában...

És a faluban? A faluban éppen olyan dühös volt, mint otthon. Azelőtt nem volt ilyen a községháza, mint ma, elég volt egy lombos fa vagy a bíró háza előtt, vagy a falu közepén. Rendesen itt osztott a bíró igazságot a peres felek között, akik panaszra jöttek. Ná-lunk is volt ott a keresztnél egy fa, — ma már nem áll.

Sztánojló kimegy a kereszthez (az útkereszteződés-hez, hova a nagy keresztet szokták állítani). Az emberek, akik pereskednek, vagy panaszzkodnak, eléje állnak és köszönnek, üdvözlík egymást és akkor elkezdődik a panaszkodás.

Sztánojló szépen meghallgat mindenkit és csak azt mondja: „Ez és ez — így és így legyen!“ És ezzel vége.

Ha össze kell, hogy jöjjünk, akár valami megbeszélés, vagy kuluk miatt, Sztánojló ezt mindjárt — egy nappal előbb — meghagyja a kisbírónak, a félszemű Véljkónak, mire ez kidobolja. Ugy nekieresztette, hogy az egész faluban hallatszott!... Csak próbálj akkor nem eljönni és magad megmakacsolni. Hiába védted volna magad, hogy nem hallottad — Sztánojló csak rád néz és levág:

— Huszonötöt, Véljkó!... Kinek, annak!... Ő azt mondja, hogy nem hallott téged.

Esdekeld, komázd, nevezd testvérednek, hordj össze eget földet, mind hiába. Amit Sztánojló mondott, annak meg kell történnie, még ha az Istennel is kerül szembe. Véljkó rád veti magát, mint egy kígyó, aztán jól vakaródzol és később mindig hallod, ha Véljkó kiabál.

Mikor adót szed, azt felrójja, így aztán névszerint tudja, hogy ki, mikor és mennyit adott. De ebben is heves volt. Csak ennyit mondott: Mához egy hétre kezeim között legyen az adó...

Erre megnyergelte a szürkéjét, kezébe vette átkozott ostorát és aki nem fizetett, azt elverte, mint a

kétfenekű dobot... Meg kellett lennie, még ha minden rá is ment... Az öregebbek ezt szerették és dicsérték Sztánojlót úton-útfélen.

— Ő érti... Ugy kell bíraskodni: ő nem gyötri sokáig áldozatát, hogy te ilyen, meg olyan, ő csak belevág és füstölög minden! Többé nincs ötlés-hatolás, amit Sztánojló mond, annak meg kell lennie, mint a mindennapi kenyérnek, ha jól akarsz lakni... Hiába, ilyen bírója nincs más falunak.

A fiatalabbak nem szerették ennyire Sztánojlót. Azért nem tetszett nekik, mert nagyon önkényeskedő volt, akár igaza volt, akár nem. De nem merték vele kikezdeni, az idősebbek miatt.

No és Sztánojló?... Ő viselte hivatalát szokása szerint. El sem tudta képzelni, hogy akadhat valaki, aki ellenkezni mer vele. És mégis akadt.

II

Ez az ő komája volt, Szokocsity Szretykó.

Elég alacsony, ősz, piros arcú, fogatlan, rátarti kis öreg, ez volt Szretykó, vagy ahogy mi őt a faluban hívtuk, Szretykó bácsi!... Isten nyugosztalja!... Jókedvű bácsi volt. Nem tudott anélkül beszélgetni az emberrel, hogy ne sűrödjön, forogjon mint a csik és ne verdesse a földet a botjával. Ha látja, hogy hallgatják és igazat adnak neki, szinte nem találja örömeiben helyét, annyira tetszett ez neki mintha Isten tudja, hogy mit kapott volna...

A faluban sokat jelentett Szretykó bácsi.

Ha bármilyen fontos ügyben kellett tanácskozni, mindjárt Szretykó bácsiért küldtek, ő pedig örömeit jött rögtön, mert hízelt neki, hogy az okos emberek az ő tanácsa nélkül semmit sem akarnak tenni. Minden dologról sokat csevegett volna és ezt, vagy azt tanácsolta volna...

Eközben soha el nem árulta volna, hogy ez tetszik neki, sőt mi több, haragszik, hányja-veti magát, mindenkinék arról beszél, hogy folyton hivatgatják, abba kell hagynia a munkáját, hogy a bírókkal rendbe hozza a dolgokat — de utóvégre ő ezt a község iránti szeretetből teszi. De mi észrevevessük, hogy milyen kedves ez neki, holott ő azt gondolja, hogy lármájával sikerült ellepleznie örömét előttünk, kik, midőn hátat fordít, jóízűen mosolygunk rajta.

Egyszer, nem tudom miért, összeszólalkozott komájával Sztánojló bíróval. Sztánojló mondott valamit,

Szretykó bácsi pedig ezt nem helyeselte, hanem rögtön elkezdte bizonygatni, hogy az semmiféleképen sem jó. Sztánojló, aki hozzá volt szokva, hogy mindig neki adtak igazat, alig bírta elviselni a nép előtt, és attól a perctől kezdve úgy meggyűlölte Szretykó komát, csak az alkalmas pillanatra várt, hogy visszafizesse neki a rajta esett szégyent.

Szretykó bácsi pedig Sztánojló ellen kezdett sutoggni, „önkényeskedőnek“ nevezvén őt. Amikor csak emberek közé került, Sztánojlóra fordult a beszéd. A fiatalság nagyon szeretett Szretykó bácsival beszélgetni.

Sztánojló ezt megneszelte. Mintha elveszítette volna a fejét, mikor erről értesült. „Ugyan, majd ő maga mer ellenem jönni!... A többiek hallgatnának és csak ő merne rágalmazni? Erre rögtön rá fog fizetni!“... Így gondolkodott Sztánojló. És már repült volna, hogy kimondja ítéletét: huszonötöt, Véljkó!... De mégis csak visszatartotta magát, így tünődvén magában: „Mit tegyek vele? öreg ember, és végre, végre... is komám... ki merne ilyet?“

Múltak a napok. Az emberek végezték munkájukat. Szretykó bácsi mintha megbékélt volna, de azért mégis csak suttogott Sztánojló ellen. Sztánojló pedig csak az alkalomra várt, hogy mindezért megbosszulhassa magát. Ez az idő is elérkezett.

Mária mennybemenetele napja volt. Az emberek rendesen nem dolgoztak ezen a napon, hanem a kereszt köré gyűltek és ott beszélgettek. Itt volt Sztánojló is, meg Szretykó is és más becsületes gazdák. Ültek és mesélgettek.

— Hát az meg ki? — mondja Jóvó bácsi.

— Mirkó — mondja Szretykó bácsi, tenyerét szemé fölé téve.

— Miféle Mirkó? Tán Sztójity?

— Igen, ő az.

— Miért siet annyira?

— Biz' Isten nem tudom — mondja Szretykó bácsi.

Abban a percben Mirkó odaért.

— Adjon Isten!

— Hozott Isten!

— Hát ti mit csináltok?

— Amint látod, üldögélünk.

— Hát te miben izzadtál így ki? — kérdezi őt Szretykó bácsi.

— Hát téged kereslek.

— Engem?

— Igen. A te settenkedő gyerekeid beeresztették
őkreidet a kukoricásomba és az egésszet tönkretették.

— Az nem lehet!...

— Jöjj, nézd meg.

— Ugyan, hogy eresztették?

— Hát hogyan! Mondtam neked, hogy a palánkod
az én szántóföldem mellett eldült és hogy húzz egy
árkot. Hála Istennek tudod, hogy a vörös ökröd „falánk”.

— Én, én... Én pedig mondtam a gyerekeknek, hogy
őrizzék, és lám mégis beeresztették... Aztán mond,
sok a kár?...

— Biz' Isten sok!...

Sztánojló szemei fölragyogtak.

— Véljkó! — kiáltotta ő.

A félszemű Véljkó ott termett.

— Kikiáltottad-e, hogy az emberek őrizzék a jó-
szágot, hogy a tilosba ne menjen?

— Igen, bizony! — mondja Véljkó.

— Megmontad-e, hogy mindenkit meg fogok bün-
tetni, aki be fogja eresztetni jószágát más szántójára?

— Igen.

— Hát Szretykó komám?... mondja Sztánojló, alig
tudván örömet leplezni, hogy így horogra került.

— Hát... komám... Én megmondtam az enyéim-
nek, és... hát... Nézd csak... Beeresztették...

— Milyen családfő vagy te, ha a te fiatalságod
nem hallgat rád?...

— Hallgatnak ők, komám... de... lám, látod...
Gyerekek, eljátszadoztak... Hát... Ami kár lesz azt
meg fogom fizetni... Megfizetem... Én nem fogom
letagadni...

— Tudom én, hogy te meg fogod fizetni! Meg is kell
fizetned, — csak nem fogom én! De miért kell ennek
előfordulni?

— Hát... többé nem fog.

— Többé nem is szabad! De hallottad-e te mikor
Véljkó azt kiabálta, hogy mindenki meg lesz büntetve,
aki a tilosba eresztí a jószágot?

— Hallottam.

— És nem követted... mi?

— Hát... Gyerekek...

— Véljkó, készítsd elő!...

— Mi, komám... Mi?... kiáltotta Szretykó bácsi
fölgörva, mint akit leforráztak.

— Mit?... Huszonötöt!... Itt van mit!

Sztánojló szörnyű volt! Nagy szemöldökei szemeire borultak és a két szeme ragyogott, mint két csillag. Szretykó bácsi ránézett, ránézett... és megremegett az inge?

— Kinek huszonötöt?

— Neked!... — mondta alig hallhatóan Sztánojló.

— Nekem?

— Neked!

— Hát ennek az ősz hajnak? — mondta Szretykó bácsi, levevén a sapkáját és megfogván egy maroknyit ősz hajából.

— Igen!

— A komának, aki a karjain tartott?

— A komámnak is, az apámnak is és Istennek... és... mindenkinek, aki nem fogad szót!... Lefeküdni!

— Én meg fogom fizetni, — mondta Szretykó bácsi.

— Feküdj! — mondta Sztánojló

— Le?

— Le!

— Nem fogok!

Fölesillantak a kis szemecskéi és előrántotta a kését. Körülnézett és elkiáltotta:

— Aki közelit... halott! Sztánojló komám, minden botért egy dukátot fizetek. Látod ezt az ősz haját... nézd!... Megfehéredtem és nem kaptam soha egy botütést sem. És... te akarsz rám huszonötöt veretni!

— Én akarok! Véljkó, fogd!

Véljkó odafutott, Szretykó bácsi kezére ütött a bottal úgy, hogy a kés kiesett. Véljkó megszorította a karját. Az emberek fölugráltak.

— Mit akarsz, Sztánojló? — kiáltotta János bácsi.

Sztánojló megragadta a botot, Jánosra ugrott és elkiáltotta:

— Mindenki vissza!... Véljkó, a deresre vele!

Az emberek visszahúzódtak. Senki se mert Sztánojlóra nézni, de hiába is lenne itt minden erőfeszítés. Mindenki elhallgatott. Ugy tűnik az embernek, mintha a szívek dobogását is hallaná... Sztánojló remegett az örömtől.

— Ne menj a komád és szent János ellen! — kiáltotta Szretykó bácsi, mikor ahhoz a szerencsétlen deszkához vezettek, amelyet deresnek hívnak.

— Nem is akarok a koma ellen — mondta ő majd-nem nyugodt hangon s levette a sapkáját és a földre tette maga elé.

- Itt a komaság a sapkában!
- Komám hadd fizessenek...
- Most fogsz te majd fizetni!

Az emberek elfordították a fejüket, és az erdő felé néztek. Véljkó megragadta Szretykó bácsit, aki utóbb már könyörgött is — leterítette a deresre és kezéhez, lábhoz és háthoz szabott vassal odakapcsolta testét a deszkához. Elment botot választani. Szretykó bácsi újra könyörgött, mire Sztánojló összevonta szemöldökét, s csak néha, néha mondta:

A komaság a sapkában van!...

...Az egyszemű Véljkó elhajította a széttöredezett botot és lekapcsolta a bácsit a deresről. Szretykó bácsi hallgatott fekve, mintha élet sem volna benne. Véljkó letolta a deszkáról a földre. A bácsi felugrott; véres, könnyes szemekkel végignézett az egybegyűlt népen, rávetette tekintetét Sztánojlóra, aki ki akart ez elől térni, és Véljkóra, aki Sztánojló mellett állt, csendesen varkárván fejét és aztán lesütötte szemeit... Néhány percig hallgatott, így, lehajtott fejjel; nagyokat lélegzett, kezét lógatta... Egyszerre megeredtek a könnyei és elkezdett zokogni. Mindkét kezével a szeméhez kapott, a keresztig ment és rátámaszkodott... Ekkor felvette fejét, végignézett az egybegyűlt népen és köpögtet egyet:

— Szégyeljétek magatokat!... Hát ilyesmi megtörténhet előttetek!... Igen... ti nem vagytok emberek!

Levette a sapkáját, keresztet vetett és megcsókolván a keresztet, ezt kiáltotta:

— Mindenható Isten, halld a te férged hangját! És hallgasd meg az ő imáját!...

Ránézett Sztánojlóra, — az megremegett.

— Adj a Isten komám, hogy sok nyomorúság érienedben!... Derűd forduljon borúra!!! Vesszen ki a magod, és te hős, ne tudd addig kihelni lelkedet, míg előttem térdre nem esel bocsánatot kérve!... Azt mondod, hogy a komaság a sapkában van — íme te azt megtagadtad... Én is megtagadom, nem vagyunk többé komák!...

Ezt mondván, ledobta a sapkáját — melyet kezében tartott, — lábai elé és összetaposta. Azután keresztül ment a tömegen és egyenesen hazatért. A szellő játszadozott hófehér fűrtjeivel, a nép pedig utána meredt reszketve a félelemtől.

III.

Néhány percig tartott a siri csend. Sehol egy szó. Az emberek csak nézték egymást a csodálkozástól és mintha a szemükkel beszélgettek volna. Egyszerre csak halk moraj kezdődött, amely egyre nőtt. Már ki lehetett venni János bácsi hangját:

— Emberek, testvérek, mi volt ez?
 — Szerencsétlenség! — kiáltották egyesek.
 — Gyalázat... — mondták mások.
 — Botrány!... — ordították a többiek.
 — Hát ő... így?
 — És még nem veszejti el az Isten!...
 — Még a mennykő sem csap bele!
 — Egy öreget így elverni!...
 — Még hozzá a komáját, aki a karjain tartotta!
 — Ha ő a komáját nem becsüli, akkor az Istent sem becsüli!...

— És ő a mi bírónk? — mondja János bácsi.
 — El kell csapni, — mondta a nép felháborodva.
 — Add János bácsinak!

— Igen! — Jánosnak add a botot! — kiabáltak az öregek. Sztánojló megkövülten állt. Ő nem hallotta a nép kiáltását, hanem hosszan nézett Szretykó bácsi után. Szemét sem rebbentette, azok megmerevedtek és megüvegesedtek, mint a halotté...

— Sztánojló!
 — No?
 — A nép nem kíván többé bírónak, add ide a botot!
 Ránézett János bácsira úgy, hogy az néhány lépést hátrált.

— A nép nem kíván bírónak — mondta, szinte fuldadozva János bácsi.

— Nem akar?
 — Nem akar... Nem akarunk!... Add ide a botot!
 Te nem vagy többé bíró! — kiáltotta a nép.

Sztánojló hallgatott... Ekkor előlépett Gyulóbrk Ivó. Hatalmas termetű, erős ember volt. Kirántotta a kezéből a botot és odakiáltotta:

— Népem, testvérek!... Itt a bot, kinek adjam?
 — Jánosnak, János bácsinak, — kiáltotta a nép.
 Ivó Jánosnak nyújtotta a botot. János átvette. Sztánojló leeresztett kezekkel hallgatott.

— Testvérek, ti megválasztottatok? — kérdezte János bácsi.

— Igen, János!... Igen, János bácsi!...

- De testvérek, én is heves ember vagyok.
- De nem vagy lelketlen — kiáltotta a nép.
- Te gondolsz az Istenre is, meg a lélekre is.
- Hát... ti ismertek.
- Igen, ismerünk!
- De testvérek én engedelmességet követelek!
- Engedelmeskedni fogunk!
- Én pedig egyetértésben fogok veletek dolgozni.
- Ugy, úgy!

Igy, néhány perc alatt kicserélték a bírót. A fél-szemű Vélykó rögtön János bácsi elé állt.

— Mit akarsz? — kérdezte ő.

— Hát te vagy a bíró.

— És Sztánojló?

— Ő, többé nem az.

— Hát aztán milyen kisbíró leszel te nálam? Mond? Rávernél te Sztanojlóra huszonötöt?

— Ha te megparancsolnád — mondta Vélykó.

Sztánojló csak hallgatott. Sztánojló, mintha semmit sem hallott volna abból, amit körülötte mondtak, mintha semmi köze sem lett volna ehhez a beszélgetéshez. A kereszthez támaszkodva, lecsüngő kezekkel, borongó tekintettel azon gondolkodott, ami az előbb történt. Lát-szott rajta, hogy bántotta tette. Arcáról csorgott a ve-rejtek. Ő egyszer sem mozdította a karját, vagy kabát-ujját, hogy letörölje, de az most eszébe sem jutott. Végre körültekintett. A körülállók valamennyien bosszus tekin-tettel néztek rá.

Megértette a körülményeket, amelyekbe került. Eny-yi nép között: egyedül áll. Nem volt közöttük egyetlen megértő szív sem, ami nagyon fáj neki. Ezt nehéz léleg-zése is elárulta. Tehetetlen a parancsolásra, mert nem hallgatnak rá. Képtelen arra, hogy másokat megindítson, mert ő maga sem volt könyörületes. Mivel nem volt elég lelki ereje, nyomorúságos lelkülete mellett, hogy még azokat a gyűlölettel villogó tekinteteket is elvi-selje. el kellett távoznia.

Elmozdult a kereszttől. A föld, mintha mozgott volna a lábai alatt: elkezdett tántorogni. Ugyanazok az emberek, akik az előbb még árnyékától is rettegtek, most még csak feléje se néztek. Gyulobrk oda is kur-jantott neki, néhányan pedig jelentősen köhögtek.

Tántorogva eljutott a keresztútig és megállt. Tovább állt volna itt, de belül valami hajtotta, hogy odébb men-jen ettől a világtól, ezektől az emberektől...

Végig ment az egész uccán. Néhány kutya könyörületből feléje vakkantott. Kiment a mezőre és rohant, mint a szél a tarlón át a kazlak és kalangyák mellett.

Mit tettél szegény pára!... Az én átkozott eszem! Az én átkozott természetem... a mai reggel, a mai nap... Mi lelt engem?... Én, — elverjem a komámat, aki keresztelt!... A koma előbbrevaló az atyánál!... Ő megátkozott!... Hogy is mondta?... „Derűd forduljon borúra!... Vesszen ki a magod!... „A koma megátkozhat, az ő átka előbb fog, mint az apáé, vagy az anyáé!... Amire a koma átka hull, az nem fordul többé jóra!... És ime ott van az én Rádojém, az én szemem világa! Ő az én örömöm, az én vidámságom és szerencsém — az én mindenem... „Derűd forduljon borúra!... Vesszen ki a magod!...“

Megrázkódott... Valami hideg borzongás futott rajta végig tetőtől talpig, térdei összeütődtek és mint egy szikla leroskadt.

„Oh, Istenem! Teremtőm! Könyörgöm: őrizd meg Uram egyetlenemet, az én egyetlen örömömet, házamat, szerencsémét... Az én Rádojémat... Ólj meg engem... engem, én vagyok a hibás!... Oh föld, miért nem nyílsz meg? Üss agyon villámmal uram!... Üsd a szerencsétlent, aki komájára emelte a kezét!... Rádojém... az én gyermekem... még fiatal, éretlen! Könyörgöm! Ő... ..ő... rizd... meg!...“

Ekkor elfojtotta szavait a zokogás. Arccal a földre hullt és fejét karjaira hajtotta. Könnyek árja omlott a szemeiből...

Ezek voltak az első könnyei gyermekkorától.

Boldog az, akinek a szemeiből könnyek fakadhatnak! A beteg szívnek ez a könny az, ami a sebnek az orvosság. Elhordja a fájdalmat, mint a vihar a szalmát...

Fölemelkedett. Kissé nyugodtabb volt, de a félelem újra el-elfogta. Lassan elindult magában gondolkodva: — „Mit tegyek? Ki kell a komával békülni, de hogyan? Ki említse ezt neki? — Én? — Nem bírom... Hogy lépjek a szeméi elé?... Hogy mernék rátekinteni. Kérjem az embereket, hogy békítsenek ki bennünket? Senki sem fogja ezt megtenni!... Az egész világ gyűlöl és én is gyűlölöm magamat. De nekem ezt még előbb el kell intéznem, mielőtt még utolér az átok... De ime, nincs senki, aki segíthetne! És én, ha el is mennék, nem bírnék semmit sem... elvégezni... Magamat nem féltetem, nekem nem árthat... akár a halál is érhet, éppen jó jönne!... De Rádoje!... Ha őt érné utól!“

Ujra elkeseredés vett rajta erőt. Erővel menekült ezektől a gondolatoktól. Valami másra kezdett gondolni, de csak újra visszatért előbbi gondolataihoz. Ezeket nem bírta kivenni a fejéből: „Derűd forduljon borúra!... Vesszen ki a magod!”

A nap már lenyugvóban volt, mikor visszatért a faluba. Az esti szellő elvette a nappali meleg hievét; az asszonyok a kapukban álltak és beszélgettek; a gyermekek játszadoztak a kocsúton, port gyűjtve apró hal-mokba.

Az esetnek már híre ment az egész faluban és aki-nek helyén volt a nyelve, az Sztánojlóról és Szretykó bácsiról beszélt. Főleg az asszonyok, mert amíg ők mindent meg nem hánytak hegyiről-tövire, addig nincs békesség a faluban.

— Hallod-e testvér, hogy mi történt ma a ke-resztnél szegény Szretykó barátunkkal? — mondogatta az egyik.

— Ah, én szegény, hallottam abban a percben!

— Üssön bele a mennykő! Hogy ezt meg merte tenni, még pedig a komával!...

— Te talán jobbat reméltél?... Az kegyetlen! Meg-mondtam én ezt már akkor is az enyémnek, mikor meg-választották.

— Mondják, hogy elátkozta.

— Elátkozta, el bizony! Nem használ neki még az sem, ha kolostorba megy is és száz baráttal akarja le-imádkoztatni!

— Azt is mesélik, hogy megszegte a komaságot és hogy lemondott róla.

— Hát mit is gondolsz! Miért ne mondott volna le egy ilyen kegyetlenről? Istenemre, még nem láttam ilyen „nagytermésztű” embert!

— Hallgass, szerencsétlen!... itt jön!

Lehajtott fejjel, meggörnyedve lépegetett. Ment az útján.

— Fuss, itt a bíró! — mondta az egyik gyerek.

A gyerekek megfordultak, Egyik közülük, a legna-gyobb azt mondta:

— Bíró? Nem bíró bizony ő. Apám azt mondta, hogy semmi sem...

Nem szólván egy szót sem, elment mellettük és hazatért.

IV.

Ha a villám ütött volna a Purity házba, nem okozott volna az sem nagyobb zavart, mint az a hír, hogy Sztánojló elverette Szretykó bácsit. Az emberek sürögtek-forogtak s csak búgtak; az asszonyok maguk köré gyűjtötték a gyerekeket, mint ahogy a kotlós maga köré gyűjtötte a csirkéket és simogatták őket és csókolgatták. Mindegyik a magát nézte könnyes szemekkel, mert tudta nagyon jól, hogy a gyerekeket legelőbb éri az átok. Sztánojló öccsei egymásközt arról beszélgettek, hogy az átok ellen egyedüli megváltás, ha felosztják a vagyont.

— Nem fogunk többé egy tálból enni, ha bele is pusztulok! — mondogatta Miliszav.

— Eh, jobb elpusztulni, mint azt látni, hogy hogyan hálnak el a fiatalok! — mondja Péter.

— Mondtam én neki, hogy ne fogadja el ezt az átkozott bíróságot, de akkor ő rámförmedt, hogy menjek a dolgomra, — mondja Kuzmán.

— Ki mint vet, úgy arat! — mondja György.

— Na megállapodtunk-e abban, hogy osztozkodunk? — kérdezte Miliszav.

— Megállapodtunk.

— Ki fogja ezt neki megmondani? — kérdezi Péter.

— Én — mondja Miliszav.

— Mit tett ez az ember magával és velünk! — mondja Kuzmán.

— De túl is hajlotta a dolgot, öcsém, — vélekedett György.

— Én már az elején megmondtam, hogy ő nem bírónak való — toldotta a szót Miliszav.

— Megmondtad!... Aztán mit használt? — Annyit, mint nekem — mondta Kuzmán.

— Hol lehet már?

— Nem tudom.

— A keresztnél maradt?

— Nem; azt mondják, hogy a kertek alatt jár.

— És nem bíró többé?

— Nem, most János bácsi a bíró.

— Már sötétedik. Mért nincs már itt?

Ebben a percben csikordult az ajtó. Mind odanéztek. Meggörnyedten jött. Köszönés nélkül elment mellettük és belépett a házba. Mind hallgatták, mint a leforrázottak. Várták, hogy kijön, de ő nem jött ki.

Ezen az éjszakán nem aludt senki. Az asszonyok csak sóhajtottak, az emberek pedig pipázva hallgattak. Elmult az éj is és már majdnem megvirradt. Miliszav várta, hogy szokás szerint hívni fogja és elrendeli majd a munkát. Várt, várt, — de hiába. Utoljára maga ment be a szobájába. Ő a lócán ült, kezébe tartván fejét és hallgatott. Felesége, Sztepanija a kályhánál állt... Mikor Miliszav kinyitotta az ajtót ő nem emelte fel fejét. Miliszav köhintett. De ő még mindig mozdulatlanul üldögélt.

— Sztánojló! — szólította Miliszav.

— No? kérdezte, felemelvén fejét.

Miliszav ránézett. Szemei véresek voltak, arca kissé ráncosabb és haja fehérebb.

— Jöjj ide.

— Mit akarsz velem?

— Beszélni valónk van veled.

— És mi? — mondta ő lesújtó tekintettel.

Miliszav, mintha torkon ragadták volna, úgy elakadt.

— Hívjam őket is?...

— Hát hívj őket! — mondta Sztánojló.

Miliszav kiment. Nemsokára mind a négyen bejöttek. Sztánojló fölállt, Sztepanijának azt mondta, hogy menjen ki. Mikor magukra maradtak, rekedten kérdezte őket:

— Mit akartok?

— Osztozkodni akarunk! — mondta Miliszav.

— Osztozkodni?

— Igen, — osztozkodni! — kiáltották mind a négyen.

— Én valami mást akartam mondani.

— Mit? — kérdezték ők.

— Hogy menjete el a komához...

— Ő többé nem kománk. Mondják az emberek, hogy lemondott a komaságról. Igaz?

— Igen... de... izé... hogy megkérjétek.

— És te?

— Én nem merem.

— Hát hogy merjük mi?

— Menjete... kérjétek... Ő meg fog bocsátani...

Mit szólsz hozzá, Miliszav...

— Én nem merek.

— Mi sem — mondták a többiek; — jobb ha osztozkodunk.

— De én kérlek benneteket!

— Nem merünk!
— Osztozkodni akarunk — mondta György.
— Itt van minden!
— Hogyne, csak a részünket.
— Nekem semmi sem kell.
— Neked nem kell, de Rádojénak? — mondta Kuzmán.

Lehajtotta a fejét és mondta:
— Hagyjatok neki annyit, amennyit akartok.
— De mi úgy gondoljuk, hogy szépen...
— Ez szép... Menjetelek és beszéljétek meg vele... ott van Rádoje.

Sztepanija, mint az eszeveszett berohant a szobába és elkezdett zokogni.

— Mi az? — kérdezték tőle.
— Szretykó koma meghalt!...

Mintha bomba esett volna közéjük, úgy elnémultak. Sztanojlo elsőnek tért magához.

— Meghalt! És mikor? — kérdezte.
— Hajnalban.

Többé a további házközösségről szó sem esett. A ház el volt átkozva és ki kellett belőle költözködni. A vagyont hamarjába szétosztották. Senki sem akart többet. Sztanoje maga maradt Sztepanijával és Rádojével.

V.

Sztepanija már előbb is betegeskedett, de Szretykó bácsi halála ágyba döntötte. Szörnyen megbetegedett. Aki csak látta, azt mondta, hogy nem kel föl többé az ágyból. Sztanojlo egészen megnémult. A nép nem törődött vele, minden ember kerülte, de ő sem járt az emberek közé. Amióta Sztepanija megbetegedett, Miliszav házából jött át egy-egy sógornő hetenként.

Sztepanija napról-napra betegbb lett. Egy este örökre lehunyta a szemét. Ez az este valamennyire kibékítette a szomszédokat Sztanojlóval. Nálunk, amint tudjátok, az a szokás, hogy azokat a hivatalos vendégeket, akiket meghívtunk az öröm napjaiban, meghívjuk a bánatában is. Eszerint eljöttek a szomszédok, hogy elkísérjék Sztepaniját az örök hazába.

Nagyon meglepte őket Sztanojlo külseje. Mintha érezte volna, hogy a „koma átka” teljesedésben van. Még volt győződve, hogy ebben az évben a házából még valaki sirba tér. mert a megholt szemei nyitva vol-

tak, ez pedig annak a jele, hogy a házbéliek közül még valaki meg fog halni. Lelke olyan volt, mint egy üst, melyben forr a víz. Belső tűz emésztette és ami az ember belsejében forr, azt az arcán is észre lehet venni.

Mikor a szomszédok meglátták Sztánojót, elkezdtek sajnálni. A nép, az a nép... Könnyen elfelejti ma, azt ami tegnap történt. Amit tegnap dicsért, azt ma öcsárolni fogja és amit tegnap öcsárolt, azt ma magasztalja. Azért is mondják: más nap, más szokás.

— Ej, emberek, nem reméltem volna, hogy egy ember ennyire megváltozzék! — mondta az egyik.

— No testvér, nem is tudsz te semmit — mondta a másik.

— Most tudom, — itt van Sztánojó.

— De lesóványodott! — mondja a harmadik.

— És megbetegedett — toldja a szót az első.

— Na nézzétek, nem is olyan rossz ember ő — mondta a másik.

— Csak heves.

— Azért is bűnhődik most.

— Hallod, úgy emlékszem, hogy a boldogult Sztépánjának nyitva voltak a szemei.

— Talán csak nem?

— Biz' Isten, igen!

— Akkor még egy eltávozik...

— Ez Sztánojó lesz. Ott van ni már érezni rajta a halotti tor pogácsájának a szagát.

Az öreg Tyiró bácsi tagadólag rázta a fejét, mint aki ezt tagadja.

— No, mi az bácsi?

— A gyereket félttem!

— Ugyan, a gyerek egészséges, mint a makk.

— Az átok, öcsém! A megboldogult Szretykó, ha jól emlékszem, azt mondta: „Vesszen ki a magod!”

— Igen.

— Ej!... mondta Tyiró bácsi ismét tagadólag rázván a fejét.

— Itt van Sztánojó!

Ő közéjük lépett és megkérdezte tőlük, hogy van-e pálinkájuk a csutorában.

Sztépánját eltemették, Sztánojó megadta neki a végtisztességet: a tort, a harmadnapi, a kétheti, a fél-évi és az egyéves gyászt. Mikor mindezzel elkészült, elhatározta, hogy megházasítja Radojét. Ideje is volt már. Egy éve mult már annak, hogy asszony nélkül

volt a ház, és ahol a ház asszony nélkül áll, mindannyian tudjuk, hogy az milyen!

De legény is volt ám Rádoje a talpán erő és egészség dolgában.

Serkedt már a bajúszkája és már pelyhedzett az álla is. A legényke már borotválkozni is kezdett. Jó táncos volt, ügyes muzsikus, jó énekes, vig természetű — minden jóra kapható. A lányok, ha ránéztek, megfedekeztek az átokról, amely nyomta.

Sztánojló rátekintrén, kezdte elfelejteni szenvedéseit. Emberek közé is kezdett járni. Kibékült Szretykó bácsi fiaival is és bizony csak néhány jó embernek kellett volna közbelépnie, hogy a komaságot megújítsák.

Sztánojló leány után nézett és talált is Szelityéknél P...-ben. A leány méltó volt a legényhez és ahogy mondták, úgy hasonlítottak egymáshoz, mint a borostyán levelei.

Sztánojló már hívogatta az embereket a lakodalomba. A csutora föl volt diszítve ezüst húszas füzérekkel. Jánost is hívta, meg Szretykó bácsi fiát is komának, de ez azt mondta, hogy apja halála előtt megesküdött, hogy ebbe ne menjen bele. Ámde megígérte, hogy el fog jönni a lakodalomba. Sztánojló János bácsit, a bírót választotta komának.

Sztánojló szíve földerült. Öreg lábai megifjultak. Készít, szerez, lótfut, mit meg nem tesz!

„Hála neked Isten! Adj még annyi időt, hogy őt házasnak lássam és hogy megérjem azt, mikor füst emelkedik a kéményből és lesz majd valaki, aki az én véd-szentemet ünnepli! És akkor aztán... akkor haljak meg, mert nagyobb örömet nem fogok megérni!“ — így kérte Sztánojló az Istent.

De ima közben fénycsóvaként villant át az agyán... Megreszketett az öreg, idegei elzsibbadtak és minden meggyőződés nélkül rebesgette, szinte akaratlanul, e szavakat: „Jó az Isten! megfogja hallgatni kérésémét.

Az előbbi gondolat mégis felülkerekedett. Ámde ő dacolva ismételte a fenti szavakat. Ezzei akarta ki-verní fejéből a gondolatot, amely őt gyötörte...

VI.

Eljött az a nap is. Sztánojló korán kelt és hol jókedvűen, hol szomorúan jött-ment az udvaron. Ez a nap egyike volt ama szép őszi napoknak... A lakodalmas násznép gyülekezett. Eljött a koma, — öreg bácsika, —

a vőfély, Rádoje legjobb barátja. — Valamilyen Petrovity Krszmán fia, kit Szimának hívtak, — és a többi fölékesített násznép. Az öreg bácsika elhozta a cigányokat. Van itt pikula, cintányér, dob és nagydob is. Nincs itt más, csak harsogás. A násznagy Sztánojlóhoz lépett, mikor a vendégek már reggeliztek és azt mondta:

— Induljunk!

— Gyerünk!... hát te Rádoje hová mégy?

— Megyek, hogy hites barátomnak elhozzam a te pisztolyaidat, édesapám.

— Hát menj!

Vidámak, énekelnek. Ha az ember odatekint, negyven válogatott lovas van ott. Durrannak a puskák, énekelnek a lakodalmások — minden harsog. Sztánojló sirt az örömtől, és bőszarú ingével törölgetve szemeit azt mondta:

— Mi ütött belém, hogy sirni kezdtem?

— Hát az örömtől, — mondja a koma.

— Igen, az örömtől!

— Ne ismerj más könnyeket!

— Adj a Isten!

Ebben a pillanatban átvillant az agyán újra a koma átka, és hogy elűzze ezt a gondolatot elkezdett énekelni:

„Anyja Marist hegyek közé adja;

Anyja adja, de ő nem akarja:

„Nem akarok hegyek közé menni,

Nem akarok a töröké lenni...”

— Mi volt ez komám? — mondta János bácsi.

Leugráltak a lovakról. Odafutottak. Van mit látni: Rádoje holtan fekszik, kezében a pisztollyal...

— Hogy történt?! — Mi történt?!...

Az esetet rögtön elmondták. Rádoje azt mondta hites barátjának, Szimának, hogy süsse el a pisztolyt, mert már közel voltak a lányos házhoz. Szót fogadott neki, de a pisztoly csütörtököt mondott. Rádoje azt mondta neki, hogy a pisztoly már régen lett megtöltve. Azért jó lesz, ha tölt újra: a „kapszliba”. Mire ez megtette. Elsütötte, meghúzta a ravaszt, egyet villant és csak a kapszliból csapott föl a láng. Rádoje elvette a pisztolyt, hogy megnézzze meg van-e töltve és éppen, ahogy a szája elé tartotta a csövet, a pisztoly elsült s ő halálosan találva, elesett... A pisztoly már régen volt töltve és nem volt tisztítva és így a tűz megállt a löportokban és később a puskaaporba kapott, ahogy az a kovács puskáknál szokott történni.

Megsíratta apraja, nagyja. Csak Sztánojlónak nem voltak könnyei. Ő kősziklaként némán állt, övébe dugta kezeit és nézte egyetlen gyermekét, amint hátravetett fejjel, véresen fekszik... Ki tudja: milyen gondolatok forogtak a fejében!... Ezt csak az tudhatja, aki ilyen esetet megért, mint Sztánojló... De én ez nem kíváncsi senkinek sem, csak úgy mellékesen mondom.

Sztánojló egyszerre megfordult, kihúzta a vőfély övéből a másik pisztolyt, homlokához támasztotta és mielőtt még megakadályozhatták volna, elsütötte. Az agy szétfröccsent a körülállókra és egy helyett: most két hulla feküdt... Az atya és fia.

A násznép meghökkenve nézte az egész drámát és mikor felocsúdtak János bácsi azt mondta:

— Hiába gyerekek, ami igaz, az igaz! A koma elbirátkozni, mint az anya, ha megvonja tejét a gyermekétől...

Ime ez a koma átka.

Fordította: Polácsi János.

Levél egy írótarshoz*)

Jaj, veszekedjünk hát. Nincs »igazság.« Nincs igazság abban az értelemben, hogy te vagy ő vagy akárki megmondja nekem a valót, felvilágosítson, észretéritsen. Levelet intéztél egy írótarshoz. Hozzám, így érzem. És bizonyára még sokakhoz. Az egész nagybeteg íróvilághoz. Én mindenesetre közéjük tartozom. Magamra ismertem a soraidban. Jól ismered a bajunkat, szerencsétlenségünket. »Kijelented, hogy végkép leteszed a tollat«, írod. (Talán nincs egészen így. Talán csak arról lehetne szó, hogy a tollat nem veszem fel. Nem nyúlok hozzá. Arra, hogy ne írjak, épúgy nem tudom elhatározni magamat, mint arra, hogy írjak. Ez az akaratszegénység a betegségem.) »Elhatározásod azzal indokolod meg, hogy idegrendszeredet elnyűtte a szenvedés, a nyomorgás, a sok testi és lelki csapás«, írod továbbá.

Igy van, csakugyan. Pontosak az értesüléseid. Én különben sem mulasztottam el egyetlen alkalmat soha, hogy tájékoztassalak. Nincsenek titkaim előtted. Ismered minden fogyatékosságomat, számontartod a gyengéimet. Ez alapon most arra vállalkoztál, hogy meggyógyíts, kitépjed lelkemből azt a kártékony polypot, mely beteggé, tunyává és tehetetlenné tesz. Sajnos, azt kell mondanom, hogy ezen nem múlik semmi. Ezt én magam is akartam már. Ugy kapaszkodtam bele a freudizmusba, mint egy megváltó lehetőségbe. De nem ért egy hajítófát sem. Hidd el, hogy a freudizmus nem ér egy hajítófát sem. A gyakorlati értéke a nullával egyenlő. És hát erről van szó. Nem sikerült kigyógyulnom a pszichoanalízis által. Nem hatott sem a szuggesztió, sem a rávilágítás. Csak az élet hatott, mely maga alá gyűrt és megsemmisített. A halottakat Freud sem tudja életretámasztani.

Eddig szólásrabírni sem sikerült őket. A halottaknak az a rögeszméjük, hogy hallgatnak. Ezért nem érti őket senki. Nyilván nem is igénylik, hogy valaki értse őket. De történjék egyszer csoda is. Szóaljjon meg a halottak közül egy és

*) Válasz Kosztolányi Dezső hasonló-című cikkére.

nyújtson bepillantást a halottak birodalmába. Tudjátok-e, hogy mi a halál?

A halál az, amikor a lélek elpusztul.

Ne tévesszen meg benneteket az a körülmény, hogy élni látszunk, sőt, a megtevesztésig úgy viselkedünk, mintha él-nénk. Valójában mi éppolyan szabályszerű halottak vagyunk, mint azok, akik a föld alatt porladoznak. Lelki halottak.

Ti, akik éltek, virultok, egészségesek, könnyedek, szaba-dok vagytok, csak szájalommal tudtok legyinteni az effélére: gátlás!... Azzal, hogy a nevén tudjátok nevezni, mintha már is hatalmat vettetek volna rajta, elpusztítottátok, megse-misítettétek volna. Gátlás: mintha azt mondanátok: füst, le-vegő, álmom, káprázat, délibáb, lidércnyomás. És kiáltotok: ébredj, számár, hát nem látod, hogy csak álmok-kép játszik ve-led?

Mintha veletek nem ugyanez történné. Mintha lehetne en-nek a meghatározásnak értelme: álmom. Mintha az élet maga is nem álmom lenne, amelyben gyakran azt álmodjuk, hogy álmodunk. Ébrenlét? Mintha az ébrenlét nem az ébrenlét ál-ma lenne. Ki az, aki álmodik és ki van ébren?

Ébredjünk fel? Miből? Az álomból, amelyet valóságnak hiszünk vagy a valóságból, amelyet álmodunk? Van valóság? Valóság, ami nem álmom? És van álmom? Álmom, ami nem való-ság?

Értem. Ti azt akarjátok, hogy álmodjunk mást. Álmod-juk azt, hogy álmodunk. És ébredjünk fel arra a valóságra, mely még mindig álmom ugyan, de amelyben mégis azt álmod-juk, hogy ébren vagyunk.

Csak hogy, sajnos, mi éppen ezt álmodjuk. Mi is azt hisz-szük, hogy ébren vagyunk, mint mindenki, aki álmodik. Való-ságnak hisszük az álmodot. Hiszen éppen ez az álmom lényege. Könnyű mosolyogni az álmainkon, amikor már felébredtünk belőlük. Badarságot álmodtunk. Rémet, képtelent. Levágtuk a jobbkezünket és megettük. Belefűlladtunk a vízbe. Oroszlán falt fel bennünket. De ki nem szenvedte át a borzongás és utálok-zás kínjait, mialatt a saját kezét ette? Ki nem reme-gett az életéért, amikor az oroszán ropogtatta a csontjait? Miért nem ébredt fel vagy eszmélt rá, hogy csak álmodik? Mert a valóság nem egyéb, mint a valóság illúziója. Ebből a szempontból pedig a mi álmunk is egyenértékű a tiétekkel. Éppúgy »valóság«, mint a tiétek, amennyiben nem lehet fel-ébredni belőle. Amíg álmodjuk, valóságnak hisszük s ennél-fogva valóság is.

Ne vitatkozzunk ezen. Itt az ideje, hogy Freudot is ellensúlyozza valaki, magával Freuddal. Ha igaz valami pozitív, akkor igaz negatív is. Azt írod ugyanis továbbá:

»Egy művész sohasem azért hagyja abba a munkáját, mert nem fizetik, mert éheznek, mert beteg, mert elhagyták a barátai és olvasói, hanem, mert elzárult az alkotókedve, vékony a tehetsége, nem futja többre.«

Azt kell azonban kérdezni, hogy ez nem ugyanaz-e? »Egy művész sohasem azért hagyja abba a munkáját, mert... hanem...« — Nos, nem ismerem el ennek a »hanem«-nek a létjogosultságát. Egyáltalán nem látom benne azt az ellentétet, amelyre utal, az ellentmondást, mely ezen a »hanem«-en megforduljon. »Elzárult az alkotókedve, vékony a tehetsége, nem futja többre«: de hát nem egyenes következménye-e ez annak, hogy valakinek ezer nehézséggel és megpróbáltatással kell megküzdenie? Ellentmond ez valaminek? Nem látom be. Ez a két dolog, igenis, szervesen összefügg egymással. Egy-másból következik, mint ok és okozat. Egy művész, igenis, azért hagyja abba a munkáját, mert kudarc és megpróbáltatás éri lépten-nyomon s **ennélfogva** (nem pedig: »hanem«) elzárult a tehetsége, meghasonlott önmagával és a világgal, kidőlt a hámból, felfordult. Mert **ennélfogva** zárult el az alkotókedve, miután **ennélfogva** feltétlenül és szükségképpen el is kell zárulnia. Mit akarok ezzel mondani? Nem egyebet, mint-hogy a **sikertelenség oka maga a sikertelenség**. S áll ez megfordítva is: a **siker titka a — siker**. Ezt ti ugyan el nem ismernétek. Nagyok kacagtak rá. Hogyisne. Hiszen már Nietzsche megmondotta: »egyetlen győztes sem hisz a véletlenben.« Ti a nyeregben vagytok. És most azt hiszitek, hogy a győzelem benneteket igazol. És meg vagytok győződve, hogy a vereség viszont minket. Nem, kedves Barátaim. A dolog nem ilyen egyszerű. Nem minden győzelem érdem és nem minden vereség mentség. Van valami a dolgok alatt, ami arra utal, hogy alapjában véve nincs is semmi különbség győző és legyőzött között.

Mi történik velünk?

Lényegében az, ami veletek. Mi is azt tesszük, amit az adott körülmények között tennünk kell, illetve tennünk megadatott: engedelmeledünk. Kinek? Önmagunknak? Melyik a ló és melyik a lovas? Jó volna egyszer ennek a kérdésnek is a szemébe nézni. Hova, merre, miért, hogyan? Nem tudjuk. Álmodunk.

És rosszat álmodunk. De azért nem illet meg több szemrehányás bennünket, mint benneteket, elismerés azért, hogy

jót álmodtok; a ti érdemetek ugyanannyi, mint a mi mulasztásunk. Álmodunk. Itt nincs érdem és nincs felelősség. Az álmiaiért nem lehet senkit sem bíróság elé állítani. Az történik velünk, aminek szükségképpen történnie kell. Az ösztönéletünk kormányoz bennünket. És az ösztönéletünket? Mi határozza meg ösztönéletünk törvényszerűségeit? A sorsunk. Nem érzitek? Nem él-e bennetek továbbra is minden átélte pillanat, hogy lépéseiteket irányítsa, előrelelendítse vagy visszahúzza? A multatok nem kísért-e benneteket a jelen minden pillanatában, támogatólag vagy gátlólag? Függetlenség! Mitől érzitek függetleneknek magatokat? Talán csak nem a saját életetekről? Nem éppen a saját életetekről való függés-e az, ami azt a bizonyos függetlenséget jelenti számotokra, amelyre oly büszkék vagytok és pedig azáltal, hogy az életetek független körülmények, kedvező előfeltételek mellett fejlődhetett, független maradhatott? Függetlenség! Egy független léteztől függök, ennyi az egész. Ez pedig nem érdem. Ez szerencse. Önmagadnak köszönheted-e, hogy azzá lettél, aki vagy? Nem kellett-e a körülményeknek is közrejátszaniuk, hogy azzá lehess? Minden kizárólag csak rajtad múlt? A képességeid: nem kellett-e a körülményeknek is kedvezniük, hogy képességeid, amelyeket magaddal hoztál, kifejlődhessenek, valóra válhassanak? Nem attól függött-e végeredményben minden, hogy hol álltál te történetesen akkor, amikor én valahol máshol álltam? Egy lépés jobbra vagy balra, előre vagy hátra nem számított volna? Meg vagy erről győződve? Mi történt veled? Felkapott a szerencse. Az ám. Ne is tiltakozz. Sikert arattál és ennek köszönheted, hogy sikert arattál. Lehet az is, hogy ez a siker nem volt igazi. Talán egyetlen siker sem az. Képződmény, illúzió. Lehet, hogy te is csak élenken képzelődtél. Önmagadat áltattad, amikor elhitetted magaddal, hogy sikert és elismerést arattál. Mégis, e hiú önáltatásod védelme alatt, mint valami páncél mögül, sikerült az a vakmerő vállalkozásod, amelyre ma oly büszke vagy. A siker és dicsőség illúziója tett vakmerővé, hogy kinyújtsad kezdet a siker és dicsőség után. Elhitted a sikert, azonosítottad magadat a dicsőséggel és így sikerült győzedelművé válni benned. A sikerből és dicsőségből meritettél erőt sikerre és dicsőségre, mert igazolva látod magadat általa. A siker és dicsőség hitette el veled, hogy sikerre és dicsőségre születettél; hogy mi sem illet meg magától értetődőbben, mint siker és dicsőség. Fegyverré vált kezdedben az első lépés, amelyet megtenned sikerült: érvvé, hitté, erővé. A hit véreddé vált, mert alkalmas volt rá, hogy a magadévá tedd. De mi történt volna, ha nincs alkalmas rá?

Nem érzed, hogy ezen mulik minden? Hogy ez az a sorsdöntő momentum, amelyen egy emberi élet megfordul? Alkalom szüli a tolvajt és a lángelmét is. Az alkalmától függ a szerencsénk vagy a szerencsétlenségünk. Csak azt hoztuk magunkkal, hogy mik lehetnénk, bizonyos feltételek és körülmények között, végeredményben azonban minden ezektől a feltételektől és körülményektől függ. A zsenialitás is, úgy van. Téged a körülmények támogattak abban, amit akartál. Arra vitt a víz, amerre te is igyekeztél. Vagy nem vitt arra? Szembe folyt veled. De még mindig nem akkora erővel, hogy előrehaladásodat megakadályozhatta volna. Ennyiben mégis csak kezdedre játszottak a körülmények. Nagy küzdelem árán, erőd végső megfeszítése árán, de mégis csak célt értél. Tegyük fel azonban, hogy így sem sikerült volna. Sehogyan sem. A machiavellizmus értelmében a lehetetlen is lehetséges. Tegyük fel, hogy te, az Isten kegyelméből való tehetség, a ragyogó lángelme, minden képességed és arrahivatottságod ellenére sem boldogulhatnál. Következétesen kudarc érne lépten-nyomon, mellőznének, félreértenének, elgáncsolnának. A víz nemcsak szembe folyna veled, de egyre távolabb sodorna attól a céltől, amelyet magad elé tűztél. Akkor is és minden poklokon keresztül is megvalósítanád azt, amit megvalósítottál? Meg vagy erről győződve? Nem gondolsz arra, hogy ragyogó képességekkel, talentumoddal, isteni elhivatottságoddal esetleg ebek harmincadjára is juthatnál, a szemétdombra? Tudom, te azzal áztatod magadat, hogy mindent önmagadnak, kizárólag önmagadnak, képeségeidnek, odaadásodnak, törhetetlen és megrendíthetetlen akaratoznak köszönhetsz. Erre vagy büszke. Önmagadat valószínűleg meg. Önmagad számára vagy a bizonyíték arra, amiben hiszel: hogy hiszel önmagadban. Boldog ember. Irigyellek, hidd el. De miből táplálkozik ez a hited? Nem a sikerből és dicsőségből-e, mely önmagad és a világ előtt igazol? S ha az elmaradt volna? Képtelenséget állítok, tudom. De tegyük fel mégis, hogy szemtelen és rosszulmúló körülmények következtében elgáncsoltak volna s te tizesztendei meddő küzdelem után ott állnál, ahol elindultál. Megállhatna és megélhetne-e a hited önmagában és önmagából is, függetlenül sikertől és dicsőségtől, amelyek hitedben támogatnak, erősítenek, arra érvül, bizonyítékul szolgálnak s ugyanakkor szemben a kudarcral és felsüléssel, mely következtében kitarthat melletted, mintha egymástól elválaszthatatlannak volnátok s hitedet aláássa, illuziódat kikezdi, önbizalmadat megrendíti és lépten-nyomon rádcáfol, nevetségessé, lehetetlenné tesz? Az önáltatásnak nincs-e határa? Nem szab-e

határt neki a valóság azon a ponton, amelyen az nem hajlandó többé az illúzióinkat támogatni? Mi gátol meg abban, hogy istennek hidd magadat? Nemde, mindaz, ami istenvoltodnak ellentmond? Miért hiszel? Mert a hitedet nem törte meg a kétkedés. Nem cáfolt rád semmi. De amikor minden rádcáfol? Rajtad kívül senki sem hisz benned, senki sem szegődik melléd, egyedül állasz az egész világgal szemben, mely ellenséged? Ha lépten-nyomon azt hallanád, hogy ambíciód hallatlan vakmerőség, amelyre nincs jogcíméd, hogy írásaid üresek, elcsépeltek, csapnivalóak, erőlködésed szájalomkeltő, stílusod modoros, erőltetett és mondvacsinált vagy ha csak erre volna kénytelen következtetni a negativumokból, a fogadtatásból, a visszautasításból és mellőztetésből, amelyben részed van, nem fordulnál-e önmagad ellen, nem tenne-e az önkétkedés bátoratlanná, félszeggé, bizonytalanná és habozóvá? Meddig csikorgatnád a fogadat és minősitenéd örült képtelenségnek mindazt, ami veled történik? Amíg meg nem unnád. Amíg fel nem örvölne ellenállásodat a küzdelem meddősége, céltalansága és kilátástalansága. Erre szárnyadszegetten megadnád magadat a sorsordnak és hagynád, hogy vigyen a víz, arra, amerre neki tetszik. Ez nem kezdődne azzal, hogy azonosságot vállalnál kicsinyhitűséggel és őt szolgálnád. Nem. Ez azzal kezdődne, hogy felvennéd a harcot ellene. De azért ez már a kicsinyhitűség megnyilvánulása lenne mégiscsak. Benned élne, ott gubbasztana a lelked egy elrejtett zugában, előtted, a hátad mögött, köben, fában és szerelemben, virasztana az álmaid fölött, mint rossz lelkiismeret, mint örökké rettegett eshetőség, mint fenyegető veszély, mint valószínűség, amellyel számolni kell. Már nemcsak a célért harcolnál, amelyet magad elé tűztél, hanem a gyávaságod ellen is, amelyben ellenségedre akadtál. Alattomos, rosszindulatú, kérlelhetetlen ellenségre, aki ott ül a nyakadban, nem távozik el mellőled és megrontásodra tör, igyekszik megkönyékezni, hatalmába keríteni, tönkretenni; gúnyolódik rajtad, nevet a lelkesedéseden, az illúzióidon, cinikusan viselkedik a legihlettebb pillanatokban is, kétkedést tanúsít, nem hagyja meggyőzni magát, nem nyerhető meg az ügynek. Egy árnyék ellen harcolnál: a saját kicsinységed réme ellen. Már félnél, már nem mernél, mert megtudtad, hogy a vízbe bele is lehet fulladni. A kudarc és a sikertelenség megtanítanak arra, hogy higgy bennük és respektáld őket. A kicsinyhitűség válna hiteddé és jelentené számodra a dolgok rendszerét, amellyel szemben minden csak kivétel, véletlen, esetlegesség. Attól fogva ezzel a teherrel a nyergedben futnál az élet versenyében. Agyon volnál hendi-

keppelve. Esélyed csak arra lehetne, hogy utolsó légy az utolsók között. Amint az például nekem sikerült is.

Képesség, elhivatottság, rátermettség? Kedves barátom, a különbség mindössze annyi köztünk, hogy más hiten élünk. Abban hiszünk, ami bennünket igazol, talán jobb meggyőződésünk és belátásunk ellenére is. Így lehetséges, hogy te erős vagy, nagy és hatalmas, míg én gyenge, véges és esendő. Te a veszélyben nem hiszel, mert még sohasem veszítettél, én a győzelemben nem, mert még sohasem győztem. S ha megtörtént is, ez csak a véletlent jelentette a számunkra; a kivételt, amely a szabályt megerősíti. Te a kudarcot nem veszed fel, én a sikert. Lerázzuk magunkról, mint a kutya a vizet. Nem hagyjuk megingatni magunkat a hitünkben. Téged a kudarc nem tör le, amelynek nincs hatalma rajtad, engem a siker nem győz meg, amelyben nem hiszek. Higyjek? Higyj te a kudarcban. Hidd el, hogy tehetségtelen vagy, hogy botrány törne ki, ha egy írásod napvilágot látna, hogy az emberek nem köszönnének vissza, ha kalapot emelnél nekik, hogy a nők a szemédkbe kacagnának, ha kinyújtánád értük a kezedet: higgy te a kicsinyhitűségben. Ha ezt megteszed, ha erre képesnek bizonyulsz, akkor én is elszégyelem magamat és holnap reggelre már azzal a meggyőződéssel fogok felébredni az ágyban, hogy egy Shakespeare, egy Michelangelo dicsősége várt rám.

*

Michelangelot állítod szembe velem, aki kényszer és megalkuvás közepette volt kénytelen alkotni és remekműveket alkotott és Cervantes-t, akiből nem ölhette ki a becsvágyat az, hogy huszonhároméves korában katonának sorozták és harminchároméves koráig szakadatlanul szolgált, hogy a lepantói csatában egy életre nyomorékká bénította balkezét az ágyúgolyó, hogy a római Aquaviva bibornoknál inaskodott, hogy miután egy uccai pörpatvarban megsebesített valakit és kerekét oldott, a jobb keze levágására ítélték, hogy tengeri kalózok fogták el, Algirba cipelték s a váltságdíj reményében válogatott kínzásokkal gyötörték, tömlöcbe láncolva őt, hogy később, amikor tiz esztendő múlva szabadult és már elkészült a Don Quijote-val, nem tudott megélni tollából s kénytelen volt beállni a Győzhetetlen Armadába. Hát ez mind igazolhatja Michelangelot és Cervantest. Kérdés azonban, hogy igazolhatna-e, például, téged is. Nem, a példák semmit sem bizonyítanak, önmagukon kívül. Minden esetleges. Cervantes és Michelangelo példája csak azt mutatja, hogy Cervantes és Michelangelo még mindig nem dőglöttek bele abba, amibe egy Kosztolányi Dezső vagy egy Kisbéry János esetleg beledöglött vol-

na. Nincs jogcimed arra, hogy Cervantes és Michelangelo példájára hivatkozz. Cervantes és Michelangelo is befejezhette volna az életét mint dokkmunkás vagy foltozósusztér. Mikélett volna hozzá? Néha a kevesebb is több. Cervantes élete valóban hányatott és küzdelmes. De hátha éppen a művész hitét nem érintette? Mások voltak akkor a hit feltételei és mások ma. Akkor a barbárság természetes létfeltétel volt, amelyhez a mindennapos életveszedelem, épúgy hozzátartozott, mint ma a reggelinkhez a kávé és a cukor. Az emberek fel sem vették. Akkor nem értettek meg senkit sem. Ez is természetes volt. Akit nem értettek meg, még nem érezte magát emiatt szerencsétlennak vagy éppen mellőzött senkinek: nem következtetett ebből arra, hogy nincs jogcime hinni magában, nem csinált életkérdést belőle. Cervantes azt is természetesnek találta, hogy nem tudott megélni a tollából. Ebből sem vont le következtetést, mely a művészetére, az önmagábavetett hitére vonatkozott s azt esetleg létalapjában támadta meg. Valami más történik, mint ami Cervantesekkel és Michelangelokkal történt. Attól félek, hogy a mi sorsunk keményebb, megpróbáltatástelibb és hányatottabb, mint volt a Cervantes-eké és Michelangeloké, mert míg ők a pusztában éheztek, addig mi a tejjel-mézzel-folyó ígéretföldjén veszünk éhen és pusztultunk el nyomorultul, elhagyatottabban, mint a legelhagyatottabb pusztában.

✱

Más ez, ami velünk történik. Nektek kisebb erőfeszítés árán sikerült az, ami csak így is sikerülhetett s ami nekünk ennél fogva a legnagyobb erőfeszítés árán nem sikerülhetett: felépíteni magatokban a hit és önbizalom sziklavárát. A körülmények segítettek hozzá benneteket, hogy megizmosodjatok, délceg fákká fejlődjete. Avagy nem ismeritek el, hogy a csemetének, amely a napfák árnyékában, gaz és dudva által elnyomatva kénytelen felnőni, kevesebb esélye van arra, hogy hatalmas fává serdüljön, mint annak, amelyik szüzi talajon, kényelemre terpeszkedhetik, arra, amerre neki jólesik? Szolgáljak pozitív példákkal? Vegyétek az első firkát, az első könyvet, mely kikerült a kezetek alól és indulástokat jelenti. Próbáljátok azonosítani magatokat vele vagy csak következtetést vonni belőle arra a valakire, aki lett belőletek. Igen, vegyétek elő Kosztolányi »Rossz orvos«-át, Babits »Gólyakalifá«-ját, Nagy Endre »Misokai földkirály«-át, valamint a többi husz-harminc év előtti titánfiak első megnyikkanásait és próbáljatok okulni belőle. Ha eldugtátok ezeket a könyveket, ne resteljétek előkeresni és most, husz-harminc év múltán uj-

ra elolvasni, szembenézni vele, mintha a tulajdon lelkiismeretekkel állanátok szemben. Ne intézzétek el az ügyet egy kézlegyintéssel, egy vállvonítással, egy mosolygással. Ez a könyv sokkal többet jelent az életetekben, mint mindaz együttvéve, ami utána következett. Jelentette azt a sorsdöntő fordulatot, amikor az életetek eldőlt, jobbra vagy balra. S csak el kell olvasnotok ezeket a könyveket, hogy magatok is beléssátok mit köszönhetek önmagatoknak és mit a kornak, amelynek veletek szemben nem voltak igényei. A kor veletek szemben önzetlen volt és nagylelkű. Nem fukarkodott az elismeréssel. Elfogadott és méltányolt benneteket azon zölden és éretlenül, amint jelentkeztetek, holott épugy utasíthatott is volna vissza benneteket s akkor ki tudja, hol lennétek ma és mit csíálnátok.

A mi fiatalságunk nem élvez engedményeket semmiféle jogcímen, legkevésbé a fiatalság jogcímén. Elnyomnak a fák, amelyek a fejük fölé nőttek és eltakarják előlük a napot. A mi feladatunk az volna, hogy tulszárnyaljunk benneteket, akiknek kedvező körülmények között sikerült az égis nőntök; hogy készen befejezetten pattanjunk elő az ismeretlenségből, mint Pallas Athene Zeus agyából, ha nem akarunk elpusztulni. Sorsunk kemény létfeltételeket szabott elénk. Nekünk nem lehet fiatalságunk, csemete-korunk, mi nem nőhetünk fel a ti fiatalságotokhoz hasonló feltételek között. Mi egyszerűen nem nőhetünk fel. Miért vannak az irodalomban periódusok? Fellelendülések és visszaesések? Ezért. Miért szaporodnak el a sás-kák vagy a hernyók periódusok szerint? Mert időnkint kipusztulnak. Az első évben van egy millió hernyó. A másodikban ezer millió. A harmadikban annyi, hogy a fák leveleinek háromnegyed részét lerágnák. A negyedikben pedig már annyi, hogy az erdőt egyetlen hét leforgása alatt megkoppasztják, mintha leégett volna s a levél elfogy, mielőtt egyetlen egy hernyó is bábbá fejlődhetett volna. Ennélfogva valamennyi hernyó elpusztul. A következő évben kezdődik újra az egész, tíz hernyóval, amelyek petéit egy valahonnan véletlenül arravetődött lepke rakta le.

Igy van ez a mi világunkban is. Periódusok szerint alakul az életünk. Abban az inségben, amelyet a ti indulástok korszakának tehetség-szegénysége jelentett, mint a jóltrágyázott talajból, úgy nőttetek ti ki és fejlődtetek naggyá, hatalmasná. Az önérzet vastagon buzogott bennetek, az önbizalmatoknak nem szabott korlátokat semmi. Nekünk most veletek kell megmérköznünk. Belőlünk ennélfogva nem lesz semmi. A küzdelem kilátástalan, meddő és egyoldalú. Indulásunk

egybeesik a legsúlyosabb feltételekkel. A pusztulás periódusába léptünk. Akkor születünk, amikor a régi fák éppen a legmagasabbak, legéleterősebbek voltak és árnyékot vetettek ránk, elvonták tőlünk a levegőt, elterpeszkedtek gyökereikkel a földben s elszívtak minden életlehetőséget előlünk. Mostoha viszonyok között cseperedtünk fel és vékonyak, fejletlenek maradtunk. Az utánunk jövők ellenben ismét erőseké és hatalmasakká fognak fejlődni, mert azoknak majd velünk kell megküzdeniök, akikből nem lett semmi s akiket nem hívnak senkiknek. Az ő indulásuknak ismét kedvezni fognak a viszonyok. Bennünket könnyű lesz elnyomniök. Mire megjelennek, már túl is szárnyaltak bennünket. Az epigon-irodalomra ismét törőlmetszett, életerős irodalom következik, mi pedig mehetünk oda, ahova régtől fogva valók vagyunk is: a jól megérdemelt dicstelenségbe. Kinek tegyek szemrehányást ezért? Nem teszek szemrehányást senkinek. Nem találtuk el, hogy mikor szülessünk, ennyi az egész. Nem volt szerencsénk.

*

De éppen ezért kérlek benneteket, ne kovácsoljatok erkölcsi tőkét a szerencsésekből, mely feljogosít benneteket arra, hogy számonkérjétek tőlünk szerencsétlenségünket. Gondoljatok arra, hogy a harcnak nemcsak hősei, de áldozatai is vannak. És miért lenne csak a test esendő? A lélek is meghalhat. A mi lelkeink a harc hősi halottjai. Ti pedig most odaálltok a halottak elé és tunyasággal és lelkiismeretlenséggel vádoljátok őket és a szemükre vetitek, hogy meghaltak, megszöktek a feladatuk elől, gyáván félreálltak és arról papoltok nekik, hogy ixipszilon nem és ti sem, holott... Nos, igen, holott ti is megtehettétek volna. De ti nem. Ti jellemesek voltatok, erősek és akaratszilárdak. Mi pedig megvetendők vagyunk, elpusztultak, gerinctelenek. Ez az elvadult vádaskodás, higgyétek el, nem méltó hozzátok. Ne bizzátok el magatokat szerencsésekben, legyetek alázatosabbak. Több megértést a halottakkal szemben. Legalább annyit, hogy »Requiescant in pace.« Ne háborgassátok őket.

Kisbérty János

Régi járomban homályos fővel...

Kik az élet sötét útvesztőiben homályos fővel járnak,
kik mások fejével tudnak csak túrva botorkálni,
— tán eljut hozzájuk szavam hit-falakat áttörve,
hol dac-váruk sötétjéből már századok óta röpitik
fáradt vélemény-nyilakat ez új életigenlés kaoszába...
— Ők a csókőny-ültetők
tespedt táborra,
kik könyv és okos szó nélkül nőttek fel kövér Multakon,
egy vastag fekete könyv volt egyedüli betű-táplálékjuk,
én tudom, hogy legtöbbször nem értik a képesbeszédek,
de új vér-csemetéjüknek meggyőző arccal magyaráznak...

Ha néha új eszmék dala üti meg fülüket, ljeed csodálkozás
ül ványadt lelkük küszöbére és csak járnak ősök kitaposott
ösvényein, amelyen apáink gond és válság nélkül jártak még dalolva.
— Éber szemek, erős kezek, jól tartják a hatalom-gyepítőt,
intő-ostor is csattan, ha akad néha-néha gondolat-szekér,
mely letért a kímért útról, hol veszély-göröngyök ágaskodnak.
Beteg, lázas korunk szülte őket lassan, s jaj ma már mindenütt
ily veszély-göröngyökbe botlanak a lelkek országútján járó,
régli eszmék járomában nevelt fekete pásztorok...
A tehniká nagy gigászai harcában, a rádió ölelő hullámaiban
mint ostoba lárva begubózva sötétben alusszák át,
egy új pezsdülő élet, egy új kor lázban hívó himnuszát!

Ó lesz-e, ki nemcsak szép szavakkal, tettekkel is kilép majd
a porondra és bátor szívvél harsog most üdözött ígéket,
Jegyese lesz Fénynek, Erőnek, önző vágy-érdektől mentes Jónak
és új arcot ad a görcsökben vajdó öreg sárgolyónak.
— Ha egyszer felébred a sereg: Északon, Délen, Keleten, Nyugaton,
újra formálni, mit dőre Mult és homály-bílcsek gúzsba kötöttek,
ott leszek én nagy vágytól kergetve, vezető, égő, ember-fáklya,
elporladt bölcssek szellemétől vezetve bátor szavakkal ajkamon,
ott leszek, — ezek ajkán átok, de milliók ajkán áldott,
ott leszek, nyílt homlokkal, karomat kitérve: Ember ébredj!
tenger-hatalom vagy, tled az élet örök joga!...

Kik az élet sötét útvesztőiben homályos fővel járnak,
kik mások fejével tudnak csak tűrve botorkálni,
— tán eljut hozzájuk szavam — hit-falaikat áttörve,
hol dac-váruk sötétjéből már századok óta röpitik
fáradt vélemény-nyilait ez új életigenlés kaoszába...
— És míg leányarcú kamaszsereg egy új élet szavát figyelk,
míg új eszmét hirdető betű-katonákkal lázasan menetelnek,
ők a csököny-ültetők
tespedt táborra,
csak járnak... járnak... régi járomban homályos fővel..

Heinz Vilmos

Tárgyak

*A tárgyak szörnyük.
Ő szörnyük a tárgyak.
Élőt túlélnek.
Kisérletek. Fájnak.*

*Fáj az órája.
Ez itt kallog, ketyeg.
És az ő szíve
elnémult szerkezet.*

*Fáj a gyűrűje.
Ez a hideg arany.
Rég por az úja,
És ez a gyűrű — van.*

*Mi az övé volt
fáj mind hogy itt maradt.
Ő — penészes csont
hat lábnyi föld alatt.*

*A tárgyak szörnyük.
Ő szörnyük a tárgyak.
Élőt túlélnek.
Kisérletek. Fájnak.*

F. Galambos Margit

Mélypont alatt

Regény

(Folytatás)

XVII.

Síró megkapta az egész világra szóló útlevelét. Most már az asszony után eredhet, csak az új irányt kell megtudnia. Elment a házmesternőhöz, aki tudta már Almásy Erzsébetéről, hogy Milánóban van, ahonnan a jövő héten Rómába utazik.

Csodálatos dolog, de nem nagyon örült a hírek. Lám, most már csak útnak kell erednie és negyvennyolc órán belül valamelyik milánói szállodában rajtaüthet az asszonyon és megtudhat tőle mindent, amire kíváncsi. Sehogyse tudta megmagyarázni magának, hogy miért nincs kedvére az, hogy ügyének elintézése ennyire leegyszerűsödött. Két nap óta olyan élőkészületeket tesz, mintha évekig tartó expedícióra készülne. Birtoka kezelését Kalászra bízta. Stuxhoz készül, előtte akar végrendelkezni. Hosszú időre, messze készül. Olyan messzire, amilyen messze tudja magától az asszonyt. Az öreg Síró tele van romantikával. Elérzékenyülve gondol magára. Most nem az a gondja, hogy megkérdezze Erzsébettől, hogy kié a gyerek? Most a kérdéstől meghökken, ez a kérdés útjában van. Hajlamos arra, hogy a kérdést önmagával intézze el, hogy a kérdést kiirtsa magából. Jó volna haza menni, néhány napot fiával eltölteni. Még sose voltak együtt. Az őszi határban együtt vadásznának, esténként elboroznának, ismerkednének. Összeszoknának, összefogóznának és talán együtt indulnának az asszony után. És ha nem is keresnék az asszonyt? ... Nem volna elég annyi, hogy lerázná magáról makacsságát, mellyel hamis képzelgéseivel ragaszkodik, és így megtalálná a fiát? Nem elég ez? Az kell, hogy vonatra üljön, és Milánóban az első szállodában megtalálja az asszonyt? No... és mit akar tőle?...

Csak ül, ül és töpreng szállóbeli szobájában. E délutánon elesik a lelke, hamvadóban van benne az a mar-kacs tűz, mely mellett sose melegedett senki.

Haza megy... Ez a helyes. Addig rendben voltak a tervei, amíg csak arra gondolt, hogy az asszonyhoz egyetlen egy kérdést intézzon. Ő úgy indult el, hogy egy öreg asszonnyal, aki most már bizonyára jó lesz hozzá, öt percet beszélget és tisztázást, nyugalmat kap tőle. Nohát tisztázás és nyugalom helyett egyelőre egy szá-guldó nőről kapott olyan értesítéseket, amelyek a ve-lejéig, a szívéig megrázták. És most robbogjon az assz-sony után, hogy úgy mint harminc évvel ezelőtt, ismét elbukjék előtte?...

„Nem!” — kiáltott fel. És hogy hallotta a maga erős szavát, attól a tegnapelőtti erejére kapott, indula-tosan ugrott fel a pamlagról.

Bőröndjeibe gyűrte holmijait, lehordatta, autóba ra-katta.

Vonatja csak este indul, de ő nem vár addig, autó-val megy haza, még ma este, a maga ágyában akar aludni.

A portás egy hölggyel és egy fiatal urral tárgyal: Siró türelmetlen, szeretné számláját rendezni. De a portás és a vendégek közötti tárgyalás túlhosszúra nyu-lí. Ellenségesen vizsgálja a nőt és a férfit. A nő lehet vagy ötven éves. Csupa csont... ékszer... parfüm. A férfi... inkább fiú, nincs tán huszéves sem. Magas. Izmos. Elsőrangú fiú. Neki is sok ékszere van. Kéz-csuklóján, zsebeiből jobbra-balra ívelődve, csüngve, nyak-kendőjében, ujjain, mindenütt ékszer. Karján egy japán pínosi ül. Akkora, hogy zsebeiben is elférne. Az is ékszer.

A hölgy és a fiú, a portást kikapcsolva, egymásközt vitatkoznak. A fiú fellázad. Lángoló arccal harcol, hogy két szobát béreljenek. Egy éjszakára fel akar szaba-dulni. Külön akar hálni. Vitájuk kedveskedve indul el, de aztán, ha a mondatokat udvarias szavakkal is-fogalmazták meg, beszédjük ideges, éles és csattan... Az asszony győz. Átveszi a kulcsot, elindul a lifthez, a fiú lehajtott fővel megy utána.

Siró végighallgatta a jelenetet és bármennyire is tiltakozott ellene, mégis kénytelen volt megállapítani, hogy ez az asszony annyi idős lehet, mint az ő volt felesége, és hogy az is épp ilyen aljas módon járhat szállodáról-szállodára... Most Milánóban... ott figu-ráskodik az a zörgő csontú vénasszony... Eh!... Ezt

nem lehet így hagyni! Nem lehet hazamenni. El kell menni Milánóba, el kell fogni azt az asszonyt. Bezárt ajtók mögött vallatni, kicsikarni belőle a vallomást, hogy az a gyerek nem az övé. Bármennyire is vágyik a hazug igen után, lemond róla. Addig vallatja, kínozzat míg beismeri... Felteszi erre harminc éves férfiatlan kínlódását...

— Parancsoljon, nagyságos úr! — hajlongott előtte a portás.

Siró izgalomtól rekedt hangon kérdezte:

— Mikor indul a vonat Milánóba?

— Öt huszkor... Harminc perc múlva.

— Utazom. Kérem szerezze be a jegyeket.

— Nem ajánlom ezt a vonatot. Hálófülkét már nem lehet kapni.

— Ugyan kérem! — legyintett Siró, akit azzal akar visszatartani a portás, hogy nincs hálófülke, pedig ő hirtelenjében úgy elindult, hogy ha másként nem lehetne, akkor gyalog futna Milánóig.

Elfelelte, hogy most Stuxhoz kellene mennie és hogy még több más ügyet is el akart intézni. Harminc perc múlva elindult vele a vonat Milánó felé...

XVIII.

— Figyeljen rám Salgó úr!... Leányának megígértem, hogy az ön érdekében megteszek mindent. Lendíteni akarok a sorsán... Magának existenciára van szüksége, de addig nem tud elhelyezkedni, míg a bűnvádi eljárást a bíróság be nem szünteti. Beszéltem az ügyvédjével. Közöltem vele, hogy ön visszaadja a kétezer pengőt a feljelentőnek. A pénzt én előlegezem magának. Ezt vissza kell fizetni. Érti, Salgó úr?...

— Igen... köszönöm, drága ügyvéd uram, nemes jóltevőm.

— Kérem, hagyja abba ezt a stílust... Ön, hívásomra idejött és beléptekor egy szónoklatot vágott ki előttem. Nem akartam nyomban figyelmeztetni arra, hogy nem szeretem, ha valaki, mint az öntözőgép, érzelmeivel, lelkesedésével locsol... Ismerem önt, Salgó úr. Ismerem életének tévedéseit, mulasztásait...

— Bűneim... rebegte pipogyán a megalázott ember. Stux folytatta:

— Sulyos bűneit... Ezentúl csak egyetlen bűnt követhet el és pedig azzal, ha engem kompromittál...

Állást szereztem magának. Könnyű munka. A Hitelezők Szövetségénél pénzbeszédői állást kap. Vállalja?

— O, kérem, szakmámba vág. Köszönöm... Számomra visszatért a békebeli állapot.

— Vállaltam magáért az anyagi felelőséget. Salgó úr, vigyázzon a becsületére! Előre megmondom, hogy ha csak tíz pengőt esen el, mindent megteszek, hogy ezért magát súlyosan elítéljék.

Salgó a kemény hang miatt szörnyen méltatlankodott magában. Miért beszél vele így ez az ember, aki az elmúlt éccakát Emmivel töltötte el?... De türtőztette magát. Neki, a sorsüldözött embernek, a szerencsétlen apának, meg kell hunyászkodnia. Leánya most ezzel az ügyvéddel szűri össze a levelet. Okos ember ő. Látja jól, hogy Emminek megint jó dolga lesz. Lám, ez az ügyvéd az első szóra kifizet utána kétezer pengőt Bizonyára azt is megtenné, hogy odavetne neki havonta kétháromszáz pengőt. Talán négyet is... De nem! Emmi kifundálta, hogy ő táskát akasszon a nyakába, járjon naponta száz emeletet... Csak ne volna holnapután az a tárgyalás. Legalább egy heti ideje volna. Milyen ellenállást fejtene most ki!... De így?... Muszáj megalázkodnia... Legalább megengedné, hogy szavakkal ecsetelje „háláját”. Meg is próbálta. Könnyei omlottak, míg beszélt:

— O, drága jó ügyvéd uram! Mélyen megrendítenek engem a megaláztatás percei. Kemény szavai telve vannak bizalmatlansággal...

Stux türelmetlen mozdulatot tett. Salgó dühbe jött, mert látta, hogy az ügyvéd megint el akarja venni szólásjogát. Elszánt pózba vágta magát és végre győzelmesen ragadta meg a szót.

— Bizony ügyvéd úr, ha tiltakozik is a megállapításom ellen, mégis igaz, hogy ön nem bizik bennem... Miért méltóztatik csak gondolni is arra, hogy a reám bízott tisztséget nem fogom becsülettel betölteni? Hiszen én most már csak önnek tartozom a becsületemmel! Hiszen ön ad vissza engem a tisztességes társadalomnak! Uram, jól tudom, hogy csak önnek köszönhetem azt, hogy ismét felemelt fejvel járhatok tisztas embertársaim között. Hiszen ez olyan cselekedet, mint amikor a megbénult szívet újra megdobogtatják!... Uram, ön becsületet, kenyeret ad nekem... Uram! ön módot ad arra, hogy leányomról apai szívem vágya szerint gondoskodhassam. Uram, ön egy szegény leánynak visszaadja az apját!... Önnek köszönhetem, hogy ezentúl két szent

ügynek szentelhetem életem. Kenyeret adhatok családomnak és mélységes szeretettel örködhetem leányom felett, akihez a napi munka után esténként megtérhetek és minden lépésére szenvedelmesen vigyázhatok... Ügyvéd uram... ne felejtjük el, hogy első sorban apa vagyok... Apa!... Ez a szent fogalom motorikus ereje, biztos záloga egy szebb jövőnek, melynek hajnala itt virradt rám...

Tegnap este, vacsora közben állapotodott meg Emmi Stuxszal abban, hogy apját ideküldi. Figyelmeztette Stuxot, hogy apját ne engedje közel magához. Legyen szigorú, kimért. Ha nem tud neki ellenállni, úgy ünneptélyes szónoklatokkal hálálkodik, keblére öleli, vagy leterdél előtte. Nincs erre szükség. Apja erkölcsileg súlyos beteg. Meg kell fegyelmezni. Stux is jól ismerte Salgót. A múltban nem egy görbe lépéséről szerzett tudomást. Nem kellett Emmi tanácsai, úgy is idegenkedett Salgótól... Most mosolyogva hallgatta áradózásait. Salgó már messze járt a felvett témától. Beszéde anyagába bevonta a világ nyomoruságos helyzetét, a közmorál hanyatlását. Fájdalmasan panaszkodott, hogy a közállapotok sokkal aljasabbak, mint a legelvetemültebb egyén, hogy magán-becstelenség nincs és nem is lehetséges ma és valahogy arra a következtetésre lyukadt ki, hogy Európa annyira lezüllött, hogy pénzbeszedői munkát se lehetne rábízni...

Stux mosolygott, mulattatta az öreg Salgó, akin kéjes boldogság ömlött el, mert beszélhetett és így magára szállhatott. Már a magasból nézett le Stuxra, kinék derűs arcából a nagyszerű hatást olvasta le... És amikor már tőle sem tellett több szó, megveregette az ügyvéd vállát és így fejezte be szavait: „Bizony, ügyvéd uram-barátom... így vagyunk!” Aztán elővette szivar-tárcáját, mely azonban üres volt.

— Sajnálom, Salgó úr, nem kínálhatom meg — válaszolt Stux az üres tárca mutatására.

— Ó, köszönöm... Lemondok arra a kis időre, amíg itt vagyok... Remélem, a világ sorjáról egy véleményen vagyunk — mondta Salgó, aki már elfelejtette, hogy beszédét hálálkodással, fogadkozásokkal kezdte... Ő már úgy érezte, hogy csak együtt politizálnak, együtt mérgetik a világ bajait.

De Stux nem válaszolt a kérdésre. Salgó erőszakolta a választ.

— Nem hinném, hogy az ügyvéd úrnak ellenkező véleménye volna a világról.

— Az én véleményem?... Nézze... nem mondhatom meg.... De egyszer... ha maga megjavul, én is ilyen közvetlen leszek magával. Ezt nagyon, nagyon szeretném. Menjen dolgozni. Legyen az, amire a sorsa, képességei rendelték. És igenis... legyen méltó a leányához... kinék a kedvéért törődöm a maga sorsával... Legyen egyszerű zsidó ember, mert csak úgy javulhat meg, ha azt a csalást, hogy otthagya a hitét, jóvá teszi. Nem lehet becstelen életet megtévezve otthagyni a zsidóságot és elmenni kétfelé is kártevően új hitet lopni. Borzasztó, nagyon meggyaláz bennünket, ha akad egy zsidó, aki válogatás nélküli eszközökkel vagyont gyűjt és aztán zsidóságát mint homokzsákot dobja ki a vélt magasságból, mert még „magasabbra“ akar repülni... Salgó úr letört, mindent visszaadott, csak a szerzett kereszténysége maradt meg... A maga speciális kereszténysége... A maga különálló, független, nem a lelkére szabott kereszténysége... De azt sem hiszem, hogy volt valaha a lelkére szabott zsidósága... Nézzen bele az életébe... Rendüljön meg!

— Kérem, én már beszélgettem erről a feleségemmel. Visszatérünk...

— Nix visszatérni!... Várjon és vállaljon előbb néhány derekas hónapot. Nem ez az első dolga. Viselkedjék odaát is egy kis ideig rendesen!... Nix visszatérni! Maga nem tért oda... Maga nem volt ott sem, ahonnan formailag elment. Magának nem visszatérni, hanem megterteni kell... Nem akartam mindezt ma megmondani. Később... Máskor... igen... törődnöm kell a sorsával. Tudom, hogy ezt félreérti. Nem baj... És mára elég volt, öt óra elmúlt. Dolgom van... Jónapot, Salgó úr!

*

Stux Mózes kiállta ezt a félórát is. Az elmúlt éccaka lelki viharai sokat zabáltak fel idegeiből. Autó-csavargás közben töredelmesen vallott a leánynak, akinek végzetesen odaadta magát. „Rá fogok menni. Hamarosan befejezem életemet“ mondta maga elé déli ébredéskor... Szédülten kísérletezett a munkával, halaszthatatlan ügyeket intézgetett. Két órakor fontos értekezlete volt. Arról tárgyaltak, hogyan lehetne egy vidéki nagy pénzintézetet a csődtől megmenteni. Vállalta, hogy nyolc napon belül elkészíti a tervezetet. Ebből mindenki örömmel beleegyezett. Így rázta le magáról az értekezletet... Egyedül akart maradni. Egyedül akart maradni fátyol fejével, tompaságával, a nagy köddel, mely körülvette... És

készülődött Salgó Miksa fogadására, aki négyórakor jön el és várakozott Siró Zoltánra, aki öt órakor látogatja meg.

Salgó itt volt. Salgó elment. És ez az ember csak fokozta fáradtságát. Bedőlt ennék az embernek. Vitába szállt vele. Kitergette előtte lelke hitágazatait. Olyan volt mint a példázó mese. Valójában csak önmagával beszélgetett, saját kérdéseivel viaskodott, közben meg-rugdalta az apát, kinek alkotása a nagyszerű mű: Emmi!

Gyerünk tovább, bántuk tovább rossz életünket. Salgó elment. Csengessünk kettőt, egy rövidet, egy hosszút... Jöjjön be Szirány úr. Mondja el Szirány úr, hogy ki, mi vár reánk odakünn...

XIX.

„Drága Emmi! Negyedik napja vagyok távol tőled. Én hazatértem, de apám elutazott. Anyám után ment. De előbb megrendítő órákat éltünk át. Mindent tudok. Mindennek anyám az oka. Nagyon szomorú vagyok. Még az sem derít fel, hogy megtaláltam az apám. Ha volna lelkiérem, elbeszelném neked apám sorsát. De te eleget tudsz abból is, hogy anyám másfél évi házasság után apámat szívtelenül otthagya. Apám harminc éve várja vissza és én e temérdek idő alatt csak egy folyton égő kérdés vagyok számára... Vajjon a fia, vagyok-e? A kérdés most már bennem is ég... Nagyon szereti csétlen vagyok. Nem hiszem, hogy valaha tisztázódjék a kérdés. Apám elindult, hogy megkeresse anyámat, akiről csak azt tudja, hogy Európa-szerte utazgat. Ha megtalálja és ha kérdésére jót felel... mit ér az nekem? Rajtam még az sem segíthetne, ha apám többet kapna anyámtól, mint megnyugtatót... Mert, tudom, többet remél. Harminc éven át várta vissza. Szereti. Ezt én nem tudom megérteni. Tiltakozom ellene. Tudod, hogy milyen nagyon tiltakozott apám a mi viszonyunk ellen. Azt hiszem, hogy nekem inkább van jogom az ő rettenetes viszonya ellen tiltakozni... Az én anyám!... Hideg fut rajtam keresztül, ha rá gondolok. Gyűlölöm. Ha rátalálnék: szíven szurnám. Mit csinált az az asszony apámból... belőlem?! És ez a kor még segített a romlásban. Nem csodálkozom már magamon, hogy öt éven át nem tudtalak és nem is akartalak megismerni. Ugy jöttem a világra, mint az utszéli paraj, nem vállalja senki, nem vállal senkit, csak nő bele ebbe a bolond világba... Egy napon át boldog voltam. Szerettelek Emmi!

Ez adott erőt arra, hogy szembeszálljak apámmal. A tőled kapott erő oly nagy volt, hogy szólásra tudtam kényszeríteni apámat... A tőled kapott tűz most belekapott apámba, már benne lángol, felrugta eddigi életét és belerobogott a világba. Én most itthon ülök és mindent megértek. Minden pillanatban folyvást megértek valamit... Emmi!... nem tudod, hogy milyen szomorú az, hogy most kénytelen vagyok mindent megtudni, meglátni, ami velem eddig történt, ami mellett elmentam. Rettenetesen érzélem a multamat, különösen téged tudlak a legjobban. Ez egy csöppet sem vigasztaló!... Emmi!... nagyon, nagyon búsulok... Megigértem neked, hogy nem közeledem hozzád, csak akkor, ha életemben fontos esemény következik be. Hát ez alaposan bekövetkezett. Látod, mégsem sietek hozzád... És miért ez a levél is? Mond, miért írok neked? Segíthetsz rajtam? Nem hiszem. Most nem... Szeretnék hinni a jövőmben... jövőnkben... Nem tudok hinni. Nincsen ideálom, nincsen célom. Talán mégis van: szeretném látni apámat melegen, lélekből mosolyogni. Csak apámon keresztül találhatom meg magam. Fáj ezt olvasnod?... Nem féltetek. Te mindent meg tudsz tenni magadért. Erős vagy. Csodállak. Ha felületes lélek volnál, tudnék hazudni neked. Felajánlám így magam. Tudom, hogy mindent észrevennél. Tudom, hogy szeretsz és ezért cserében szolgálnálak téged, ha egy csipetnyi erőm volna ahhoz, hogy eltakarjam előtted nagy lelki nyomorúságomat... Ma meg kell vonnom téged magamtól... Ma... Bucsuzom Emmi... Mindig eszemben és szívemben leszel... — Isten veled... Zoltán“.

Emmi elolvasta a levelet. Félig nyitott ajakkal, fáradt lélekkel a kietlen délutáni szobába bámult. Gondolatai kapkodva járnak a Stuxszal töltött éccakán, Zoltán levelén. Élete összekeverődik és csak kúszálja életecskejét, amikor az elmúlt bizarr emlékezés közben Zoltán leveléből szed ki innen-onnan egy mondatot. Az éccaka az egyik férfi lázas félrebeszélésében mutatkozott be, a levélben a másik férfi búcsúzik. Búcsúzik... igen... elment... „Meg kell vonnom téged magamtól“... Zoltán beömlött a családjába. Apjáért remeg. Anyját akarja szíven szűrni. Zoltán nem látszik ki családja tragédiájából. Ő lökte bele. Számára elmerült. Őt évig élt vele és abból az utolsó tizenkét óra közös volt. Ebben a multat kitakarító tizenkét órában Zoltán bámult és megdöbbenően szolgáltatott elégtételt neki, leborult előtte, megálázkodott, szót fogadott és elment, visszatért a med-

rébe... A fiú lelkét megfogta az apa. A fiú az apjái és nem az övé. Stux az övé. Stux azt mondja, hogy ők ketten, kettesben szintén térjenek vissza a medrükbe...

„Mit tegyek?”

Milyen furcsa, hogy ezt kérdi magától. Milyen furcsa, hogy nem fáj a szíve Zoltán után. Nagyon fáradt ma. A tegnapi délután és az éccaka rettenetes volt. Stux Mózes más dimenzióban él, onnan üzeni emésztő életét: „én meghalok maga után...”

Mindenki megmondta a magáét. Zoltán tragédiában él, apja boldogsága után vágyik, anyját szeretné szíven szűrni. Emmi kiesett életéből... Stux zsidó asszonynak hívja maga mellé...

De mit mond ő?... Mi van vele?... Miben él?... Mi a programja?... Ahá!... Programja!... Hát az is van... Vagy csak volt?... Öt évig folyvást véletlen alkalomból valakinek a babája volt... aztán megszületett a nagy elhatározás... öt éves terv. Meg kell tisztulnia... Furcsa! Négy nappal ezelőtt csak azért kínlódott, hogy megtartsa magának Zoltánt és e küzdelme közben már arról is fantáziál, hogy meg kell tisztulnia és hogy a tisztulás teljes legyen családjának is meg kell térni. Közéjük megy, velük marad... Vajjon ez e a valódi célja, hogy megbékélve igazi talaján telepedjék meg? Vajjon megtalálta-e a problémáját, mely az, hogy tiszta emberiségre törekszik, hogy örökre kimenekedjék a prostitúcióból?

El is indult ezen az úton. De mit ér a megtett út? Elég az, hogy az öreg Siró Zoltán előtt eljátszotta Gautier Margit szerepét? Mit ér ez, ha az első lépésnél Stux Mózes ötezer pengőt ajánl föl és ő nyomban kétezret el is fogadott? És elfogadta, hogy apjának állást szerez és Edusról is gondoskodni fog. Eddig Lián gondoskodott a családjáról. Ezt a szerepet érette Stux veszi át... Mindent meg kell újra vizsgálni... Most apja Stuxnál van. Oda kellene rohanni és megmondani Stuxnak, hogy abba kell hagyni az ő bőrére folyó alku. Ne szerezzen állást az apjának, ne fizesse ki az elsikkasztott pénzt. Apja menjen a börtönbe. Edus, ha nem tud magáért cselekedni, pusztuljon el. Mindenki álljon helyt magáért, vagy viselje sorsát. Ő nem adja el magát, nem folytat tovább prostitúciós életet senkiért sem. Mert így mindenki megjavulhat, fenntartott fejjel járhat az emberek közt, csak neki kell odaadni magát, neki kell lenn maradni... Ez a Stux Mózes hol pénzt, hol halálos szerelmet dobál felé, hol meg a legrosszabbat: fafüsi

zsidólakodalmon keresztül beteg, szomorú viszonyt... Ezt akarja ő?... Így fordulhat vissza a szüzességért, melyet oly sok tartalommal akart visszaszerezni?... Rátamad egy emléké... Amikor Zoltán elküldte. Ő hazament és otthon egy kegyetlen tablóban meglátta családjá züllöttségét. Akkor az volt az első érzése, hogy mennyire különb azoknál, mert bár ő is laza erkölcsök között élt eddig, de az ő szíve tiszta. És erre épített mindent... De hol van azóta az ő szíve?... Az imént egy levelet kapott, melytől össze kellett volna omlania...

Az anyja lépett be a szobába. Most jött meg valahonnan. Kalapját, kabátját izgatottan rángatta le magáról és dobálta széjjel. Lihegett a rohanva megjárt lépcsőktől, arcán rémület ült. Izgatottan kezdte:

- Hol van apád?
- Elment... Mi baja van anyám?
- Nekem?... Még nem tudod?... Apád sem szólt semmit? Nem beszéltél apáddal?
- Beszéltem...
- És nem mondta meg?... Nem mondta meg?...
- Mit?... Mit nem mondott meg?

Az asszony leányára borult és keservesen zokogva beszélt:

Edus eltűnt... Edus nem aludt itthon az éjjel... Most öt óra van. Még mindig nincs itthon... Egy fillérje sem volt szegénykémnek... Istenem, mi van vele? Reggel óta keresem. Reméltem, hogy visszatért Liánhoz. Először nála kerestem. Aztán szegény Lián is velem együtt kereste. Lián sirva kutatja minden felé. Szegény Lián, öt napja nem láttam, olyan mint egy nyüzött macska. Képzeld, hallani sem akar a válásról... De mit ér ez most... Jaj, csak élve találná meg Edusomat... Mit tettél Emmi?... Mit tettél velünk?

Salgóné egy székre rogyott.

Reggel óta Liánnal együtt futkosott. Felkeresték Edus összes barátait. Azokat is mozgósították. Menjenek, nyomozzanak ők is Edus után... Délig minden nyomot lejártak és délben sorra telefonáltak Lián lakására, hogy Edust nemcsak, hogy nem találták meg, de semmi hírt sem tudtak meg felőle. Délután Lián rászánta magát, hogy Edus női ismerőseit járja sorra. Edus így sem került elő. Eltűnt.

Emmi vigasztalta anyját és magát is megnyugtatta:

- Ne essél kétségbe anyus. Edus, meglátod, estére itthon lesz. És ha estére nem jönne meg, azért sem szabad aggódni. Holnap haza fog jönni. Edust napok óta

figyelem. Nagy változáson ment át. Elkomolyodott. Igaz, furcsa, hogy így szó nélkül ment el. De anyus, bizonyos vágyok abban, hogy Edus csak azért ment el szónélkül, mert az utolsó percben határozott így... Vagy, talán nem tudta, hogy ilyen hosszú időre van szüksége míg ügyeit elintézi... Bizonyos, hogy egy nőhöz ment. Ha valaki nagy elhatározások előtt áll, ha új utakra készül, mindig elmegy ahhoz, aki hozzá a legközelebb áll. Edus is elment valakihez, akit mi nem ismerünk, akiről mi nem tudunk.

— Csak beszélj, csak vigasztalj! Csak gyanúsítsd meg, hogy nőnél jár... Mennyire nem ismered Edust! Lián volt szegénykémnek egyetlen boldogsága. Edus tiszta férfi volt!... Tönkre tetted azt a fiút. Most arról mesélsz, hogy nőnél jár... Edus nem olyan mint te! Ő nem jár új utakon... Te?... igen. Te elmentél Stuxhoz. Parádéba vágtad magad tegnap este, elmentél Stuxszal és egész éjjel vele voltál. ... Te angyal!... Téged elhagyott a barátod, hazajöttél és tehetetlen dühödben szétmartad Edust és Liánt... Könnyű neked. Megint jól elhelyezkedtél. Rád semmi gondom nincs. De hol van Edus?... Add elő Edust!... Várj, mit fogsz te még kapni Liántól.

Megint elfogta a sirás. A szék támlájára borulva indulatosan, kegyetlenül, vádlóan zökögött.

Emmi félretette anyja durva támadását. Az anyát látta benne, aki fiáért retteg. És ő is tele volt aggodalommal. Hova tűnt a bátyja? Nem követett-e el súlyos hibát, hogy beavatkozott a sorsába? Milyen könnyedén intézkedett sorsa felett. Szabad volt ez? Szabad-e mások sorsához nyúlni, ha a magunkét sem tudjuk vezetni? Ahány eset, ahány véletlen, annyiszor válnak lépteink bizonytalanná és csak akkor vagyunk bátrak, erősek, amikor senki sincs jelen, amikor légüres térben mozgunk.

Szerette volna anyját megnyugtatni, sirását elállítani, de nem talált még csak üres szavakat sem, melyekkel anyjához közeledhetett volna.

Jó, hogy megérkezett az apja... Salgó jókedvű volt. Stuxtól hazajövet sok minden jót kitalált. Majd ő megráfálja az ügyvédet... Ilyen hangulatban jelent meg a szomorúság színhelyén.

— No, borulj le megint leányod nagysága előtt! — támadta meg férjét az asszony. — Te nem törödsz a fiaddal. Mit bánod te, hogy a fiad nem tölti itthon az éccakát, elég neked az, hogy a lányod hajnalba hazajött!

Ezzel a te boldogságod teljes volt. Azzal sem törődtél, hogy én rágom a párnát, egészen oda vagyok, mert Edus nincs itthon... Reggel, láttad, hogy elrohantam a fiamat keresni... Miksa! kinevettél, amikor hívtalak, hogy menjünk együtt Edus után. Te csak Emmi ajtajánál leselkedtél, mikor ébred? Mondtam neked, gyere önágyasága ötkor jött haza, délig, vagy tovább is alszik... könyörögtem, gyere velem, menjünk a fiú után, de te csak neveltél... Most is nevelsz!

— Okom van rá... Nina... Okom van rá! Edus miatt nem fáj a fejem... És egyébként sem fáj a fejem... Jobban vagyok!... Nina!... nem gondoltál arra, hogy engem holnapután becsuknak?... Nem rettegsz ettől a szégyentől?... Rettegned kellene, mert még nem tudod, hogy a veszély elmúlt. Egy jó ügyvédre találtam... Engem a bíróság fel fog menteni. Stux kijelentette előttem... nála jártam ma délután — hogy ha a bíróság arra vetemednék, hogy engem, ártatlan embert elítél, úgy hajlandó a büntetést ő leülni. Annyira bizonyos ártatlanságomban. Hiába, ha az ember beteg, menjen tanárhoz, ha pöre van menjen egy híres ügyvédhez.

— De Miksa!... gyermekünkéről van szó. Edussal nem törődsz? — ordított Salgóné.

Salgó diadalmasan mosolygott. Mingyárt megnyugtatta ő az asszonyt.

— Nina!... Mit szólnál hozzá, ha azt mondanám, hogy tíz perccel ezelőtt láttam Edust.

— Istenem! Miért nem szólsz? Láttad? Miksa!... Láttad?

— Hát látni nem láttam... de ha akartam volna?

— Tudod, hol van Edus?

— Pontosan nem mondhatom meg... de az bizonyos, hogy megvan... Légy nyugodt, él...

— Mondj meg mindent... Nyugtass meg. Miksa!...

Éppen azt akarom... No, figyelj ide... De először is nyisd ki Edus szekrényét... No, kinyitottad? Mit látsz?... Illetve mit nem látsz?

Az asszony belebámult a szekrénybe.

— Hát nem veszed észre az üres fogast? Nincs rajta a szmoking.

A szmoking nem is lóghatott a szekrényben, mert Salgó tegnap délután elosont vele a zálogházba. Kapott rá tíz pengőt, az Elevátorban el is vesztette mind a tízet ramslin. De most kitűnő alkalom Edus eltűnése, mert a szmoking körüli csinytevést, ha ideiglenesen is, Edére lehet kenni.

— Persze, te loholsz Edus után, ahelyett, hogy itthon néznél körül. Nina, hiába olvastál el ezer detektív regényt, mégsem tanultad meg belőlük, hogy ha egy rejtéllyel állunk szemben, először a tett... a rejtély kiindulási pontján tartunk szemlét. Látod, én azonnal megtaláltam a helyes nyomot. Edus tegnap felvette szmokingját. Emlékszel, mi már az ágyban voltunk. A fiú hazajött, ebben a szobában motoszkált. Mikor elment vidáman köszönt be hozzánk.

— Nem köszönt be. Itthon sem volt — szólt közbe szipákoló hangon Silgóné.

— Igenis, itthon volt. És köszönt. Aludtál, vagy nem emlékszel rá. Persze, hogy aludtál. Engem a holnaputáni tárgyalás nem hagyott aludni. Igenis köszönt. Még fülembe cseng a hangja „Jó éccakát anyus, apus“. Meglátjátok, negyedórán belül itthon lesz Edus. Most hét óra van, közeleg a vacsora idő. Edus velünk fog vacsorázni... Emmikém, mit kapunk vacsorára? Szép volna ha szabadulásom öröme elvinnél bennünket vacsorázni. Kettős ünnepet ülnénk: Edus előkerült és az sem csekélység, hogy az igazság győzött, mert a királyi ügyészség holnapután elejti az ellenem emelt hamis vádat... Gyerekek, ma teljes családi körben serpenyős rostélyost akarok vacsorázni. Utána ementáli sajtot kérek, legalább három pohár sört, fekete kávé, trabukkót... Legyetek nyugodtak... teljes családi körben.

Kivülről recsegés, csörömpölés hallatszott be. Mint ha a szél vágta volna ki az előszoba ajtót... Egy pillanatra s mintha hatalmasat rugtak volna a szobaajtón is, kivágódott, falhozrepült és leütötte a falat.

A küszöbön Lián állt. Ijesztő látvány volt... Ez a szegény nő napjának nagyobbik felét azzal töltötte el, hogy a kozmetika segítségével annyira összeszedje magát, hogy bármily megalázó feltételek árán is, érvényesüljön a férfiaknál. A mai napra is felkészült.

Nem voltak ráncai, kipiritotta magát, finoman ivelődték szénnel prolongált szemöldökei, mogyorónyi volt a szája. A negyven éves Lián, mindent megtett, szinte élve boncolta magát, hogy valahogy negyven évesnek lássék. De ezt a csodálatos hatású külsőségeket elpusztította ez a rettenetes nap. Lián hatvan évesnek látszott. Csupa ránc, égő veres szemek, megnyult orr, nagy száj, melyet ordító jajgatások téptek szélesebbre. Ilyen volt Lián. Ijesztő látvány volt. Állt némán a küszöbön, kezét magasra emelte fel és egy túltömött retikül lógatott alá.

Megkövülten bámultak rá.

Salgóné hozzá vánszorgott.

— ...Lányom... nem merem kérdezni... Milyen állapotban vagy Liánom? ...nem merem kérdezni... félek...

Lián megmozdult. Elment a reszkető asszony mellé. Megállt a szoba közepén, mindenkivel szemben. Beszélni akart. Tátogetta a száját. Rekedten köhögött. És végre kimondta Edus nevét, utána sivalkodó sirásra fakadt. Kezéből kiesett a retikül, az asztalra omlott. Féltestével elterülve jajgatott ott tovább és sirásának volt már szövege is: „Rettenetes!... ebbe belepusztulok!

Salgóék dermedten álltak körülötte. Azt érezték, hogy Edus már nem él.

Emmi Lián fölé hajolt. Suttogva kérdezte:

— Mi történt Edussal?

Lián felkapta a fejét. Gyűlölettől égő szemmel nézett Emmire.

— Te kérdezed?... Te?... Te fogod akasztófára vinni Edust!

— Hát él?... — sikoltott fel Salgóné.

— Él!... Él! — sziszegett dühösen Lián és döbbent csodálkozással nézte a családot, a három embert, akik felderültek, szinte nevető szemekkel integettek egymás felé.

— Él!... a főkapitányság egyik cellájában él... Na, látom, elment a jókedvetek... Na! ha tudni akarjátok: Edus kommunista! Egy összeesküvésben van benne!... tiz év a minimum!

Lián szinte megkönnyebbült, hogy ezt megmondta nekik. Megenyhült, néhány ránc el is tűnt arcáról. Megmondta nekik. Nem osztotta meg velük a baját, csak az őket illető részt átadta. Félretette most magát. E pillanatban elmerült a fájdalma. Gyönyörködve nézte a remegő ajkú Emmi. Csak őt nézte. Erősen bámult rá.

Pedig Emmi csak a rejtély kinozta. Hogyan történhetett meg ez a tévedés? Bizonyos, hogy Edusnak semmi köze ahhoz az ügghöz, melybe bekeverődött. Fájdalmas mosoly jelent meg arcán. Most mehet Stuxhoz. Megkérheti, hogy szabadítsa ki a bátyját.

Salgóné a földrehullva, elhaló hangon motyogta: tiz év... hogy egy anya szíve mit bír el...

Emmi felemelte anyját, de az visszahullott és tovább suttogta: „hogy nem reped meg a szívem...”

Salgó mereven állt. A plafónra bámult. Sápadt volt. Szenvedett.

— ...Gyalázat!... Kommunista!... Ott dögöljön meg, ahol van... számomra már nem él... gazember!... kommunista!... Ezt a szégyent nem élem túl...

Lehorgasztotta fejét és szeméből igaz könnyeket törült ki. És kezdte mellényét kigombolni... el is indult, hogy lefeküdjék. Érezte, hogy e szégyent nem tudja talpon elviselni. De útjában megállt... Megállt és remegett... Jobbját magasra emelte... mondani akart valamit... Beszélni akart, de csodálatos dolog: Salgó szájára nem jött szó. Nagy indulatok rázták. Csak egy pár pillanat... és ha nem jut szóhoz... vége, leüti a guta... Már szederjes az ajka. Szeme zavaros... Most... most... összedül... életének első tragédiája halálra szorítja... keze a magasba int, nagyon nagyot szeretne mondani... szöveget... pokoli átkot... küzd, harcol a szóért. Meghal, vagy beszél.

Beszél... kimondja:

— Edus meghalt számomra!... Átkozott legyen a neve!... Edus meggyalázta a hazát, összeesküdött a haza ellen...

Salgó nagy hazafi volt. Zavartalanul hazafi volt akkor is, amikor kenyér, zsir, cukor és tejjegyeket sziklasztott, vagy később, amikor a hivatalos árfolyamnál ötvenszer olcsóbban adta el a koronát idegen valutáért. Hazafi, lánglelkű honfitárs volt mindig. Mondhatták neki, hogy gazember, tolvaj, hamiskártyás, rablógyilkos... nagyon mérgeződött e kihívó gorombaságért, de merték volna azt mondani neki, hogy nem jó hazafi!... És most saját vére, egyetlen fia, bemocskolja a nevét! Nem, ezt nem lehet túlélni. A hazafiság volt mindig a lelki kenyere. Hány felköszöntőt fejezett így be: „Addig éljen, míg a honnak él“! Amikor a háború kiütött jegygyűrűjét vasra cserélte ki. Aranyat vasért!... A haza oltárára... Éléskamrája hiába volt tele cukorral, liszttel, zsírral, mit ér az, ha Przemyslt fel kell adni. Sirt, amikor az orosz Kassa előtt állt. Békekötéskor gyászszalagot húzott a karjára... Nem-nem-soha!... Hazafi volt mindig. Tiltakozó jelvényeket viselt... Nehéz pénzeket áldozott egykor, hogy támogassa azokat a szervezeteket, melyek a cselekedetek gondolatát szolgálták... Most, hogy álljon az emberek elé?... A fia kommunista...

— Kommunista!... hörögte és sirt. Összeomlott lelkéből zokogott.

— Az! kommunista!... — rikácsolt Lián. — Bizonyos, hogy az! Emmi nevelte ki. Elég volt ahhoz ez a pár nap. Tudok mindent! Várjatok csak... holnap kihallgatják Edust.

Emmi Lián elé lépett.

Mondd Lián, mi közöd neked Edushoz?

Lián hökkenten nézett Emmire... aztán felcsattanva mondta:

— Az uram!

— Ő megirta neked, hogy elváljak tőled. Magad is úgy akartad.

— Szeretem!... Rajta kívül nincs senkim...

Emmi magára kapta kabátját, kalapját.

— Hová mész, Emmi? — nyöszörgött Salgóné.

— Megyek kiszabadítani Edust.

Emmi már az ajtónál volt... Lián követte.

(Folytatása következik).

Radó Imre.

Megyek a bálba!

Borotvaélű fura farsang
hagyj alább egy kicsit a szélel,
hurkot vetettem cinke-rajnak
és most lesem nappal meg éjjel,
hogy szivettépő cinke-jajjal
mikor akad madár a lépre...
Tegnap éppen (vasárnaphajnal)
meglestem egy kicsi cselédet:
mámorosan jött meg a bálból,
(karikás szeme feketélett,)
gyűrött volt és törődött szegény
s a cinke-csapdán csak veréb lett,
A szomszédunkban úri népek
laknak s a lányuk eladólánny:
gavallér jött érte az este
s mert a városban fényes bál volt
tükrös autón vitte be Pestre. —
Lánymosollyal telt meg az autó,
ahogy beült — s az uccánk szaggal,
benzinszaggal és parfümszaggal...
Éjfél után hóvihar támadt
s reggelfelé jött meg az autó
robogva, mint halálbahajtó
jégvirágos, különös fogat...
A lányka szállott ki egyedül,
csapzottan mint egy esővert páva:
anyja kezeit összecsapta
s hogy volt, mint volt, senkise tudja,
csak véres lett a cinke-csapda...

Külvárosi szűkös odumból
komor-feketén mint a felleg
felkerekedem s báli díszben
tűzfalak és a gyárok mellett
elindulok magam is a bálba!
Döngő léptekkel tartok befelé

s elfulladás mellel és zihálva
kutatok a nagykőrúton végig,
hogj jutok legközelebb a bálba...
De a város egyszerre sötét lett;
és egy kifent emberfogó csapda
a báltermek kedvét elharapta.
A rémület pokolnál sötétebb:
valaki az anyját kiabálja
és ebben a fagyos rémületben
én kigyúlok tisztán mint a fáklya!
Majd a város sötéten, mint hűvös
koporsó úgy morajlik alattam
s lenn a lábaim körül patkányok
futkároznak cylinderben, frakkban.

Fekete Lajos.

LÁTHATÁR

Herceg János könyve: Viharban

Néhány vizió s egy-két novella. Szenteleky irt hozzájuk lényegbe vágó, tömör bevezetést.

Herceg viziói teljesen befejezett írások. Művészileg tökéletesen készek. Szinte egyetlen mondatdeszkát sem lehet belőlük kiszakítani, egyetlen szószeget sem kihuzni, mert hiányoznának. Rámába faragott miniatűrök. Inkább szoráskézzel mintázottak, mint a festőével.

A robbanásig sűrített levegőjü Mában fogantak. De nemcsak a Mának íródtak. Aktualitásuk a jövőbe ivel.

Ily dolgokat csak egyszer lehet írni s egyetlen embernek, mert igaz költői alkotások. Azért annyira keresetlenek, közvetlenek és szuggesztíve hatóak. S azért nincs bennük semmi feleslegesség.

Vajudás nélkül íródtak, a teremtésre ihletettség boldog könnyűségében, az ellenőrző értelem minden gátlásától felszabadultan, mikor az életre kívánczozó vizió maga tör magának utat s nem engedi, hogy az intellektus nyugtázó hámba fogja. Az ily írásokat nem kell féltetni a kifulladásától. Egész biztosan célba érnek. Akkor törnének össze, ha nem futhatnák ki magukat.

Herceg könnyen és biztos kézzel dolgozik. S szinte paraszti őserővel. Csak úgy hajigálja a szavakat. S mégis pontosan helyükre dobálja őket. Ugy érezzük, hogy a bolond falusi legény irtó ereje dolgozik karjaiban. Szinte várjuk a pillanatot, mikor egészen magára talál. Micsoda hatalmas sziklatömböt fog akkor kibaltázni.

Herceg a végletek embere. Egyszer a sulyos, földszagu erőé, máskor a lenge, harmatos finomságoké. Mindkettőnek egyformán művésze, mindkettőben egyformán maradandóan rögzít. Az alakokat, színeket, hangulatokat valósággal beleégeti lelkünkbe. Mindezt alig néhány szóval, szóképpel. Tökéletes stilművész. Stilusa egyszerű, de sajátosan ujizú. Egy-egy képe úgy gyullad ki, mint valami sohasem látott

szinű lámpa. Gyönyörködnünk kell bennük, annyira frissek, ragyogóak. De sajátossá teszi stílusát a különös témák hangulati sodrása is. Ezek adják írásainak utánozhatatlan hangszerelését. Stílusa tökéletes összhangban áll témáival. — Írásmódorának köszönhető, hogy vízióit azok is szívesen olvassák, akik a téma vagy vízió-magot egyébként képtelenek kihámozni.

Mert Herceg írásait nem lehet egyébként aprópénzére felváltani. Herceg írásait érezni kell s nem érteni. Kritikai defektust árul el az a bíráló, aki a víziós témák világában az intellektus mérőléccével akar rendet teremteni, ahelyett, hogy intuícióval dolgoznék. Így olyasmit is kiolvashat Herceg könyvéből, ami nincs is benne. A lényegét azonban elhanyagolja, mert kritikai defektusánál fogva nem tud hozzáférközni a művész egyéniségéhez. Természetes, hogy az értelem kalauzolása mellett a víziók zavaros, tökéletlen írásoknak hatnak.

Herceg írásaihoz úgy kell közelíteni, mint Poe Edgar vízióihoz. Azokat sem lehet a reális élet törvényeivel megfejteni, de művészi értéküket még sem vonja kétségbe senki. Ady »Fekete zongorá«-jának elemi sodrását sem lehet értelemmel felfogni, csupán érezni.

Aránylag kevés az oly alkotás, melynek ne lenne aprioriban képvisziónak magja. De míg az egyik reális gyökerű, a másik irreális. Az egyik tehát reális, a másik irreális irányban szabja meg az alkotás útját.

Herceg víziói irreális magból csiráztak ki s így pályájuk irreális ívelésű. Az ily írások kívülről nem közelíthetők meg, mert az értelemcsákány igazi ellenanyaga a valóság. Herceg víziói a bírálótól erős odaadást és beidegzést kívánnak, a velük foglalkozó csak így láthatja el lelkiismeretesen feladatát: a kritikai újból-teremtést. Mert az igazi kritika alkotó s nem romboló. A rosszat, düledezőtt könnyű lerombolni, a szubjektív kritikai látás címén mindenbe bele lehet akaszzkodni, de a jót, értékeset, kiválót megtalálni, kritikailag kifejezni és felépíteni nehéz. Az előbbit napszámoskéz is könnyen elvégezheti, de az utóbbi mester kezét keresi. Péterfy óta nagyon meg sokasodtak kritikai napszámosaink, de mester csak néhány akad.

Hercegnél a vízió nem új utak keresése, nem a sablontól való menekülés, hanem belső kényszerűség, az egyéni érzés és látás fő, sőt egyetlen kifejezési formája, mert Herceg bizonyos témáit csak víziókban tudja megírni.

Víziós látása ősköltői primitívséggel jelentkezik. Képlátása jóval megelőzi a gondolatit, sőt többször el sem éri —

test marad s intenzív erejű képhangulatban revellálódik. Pl. a Szülőföldem c. írásában. (Pálinkaördög).

Hercegnél a vízió van a hangsúly s nem a gondolat. A vízió azonban nála nem ködös, fantomszerű, hanem friss, nyers erejű valóság — annyira hus- és vér-élet, hogy egészen elfelejtjük vízió voltát. Valójában nincs is szó az élettől való elszakadásról. Az élet jelenségei mélyebb értelmet kapnak, mágikusan kitüzesednek. Az író a dolgok mögé érez és lát. S a dolgok és jelenségek csak látszólag egyszerűek. Igazában: mélységesen szimbolikusak. Herceget az teszi igazi művésszé, hogy ezt a szimbolikusságot a valóság színeivel annyira fel tudja erősíteni.

Herceg vízióit nem az elmulás hangulata vagy a halál-gondolat izgatja fel az emlékezés éjszakájából. Fájdalmat, szomorúságot: keveset találunk írásaiban. **Herceg örökké vajdó, problematikus természet.** Mint ilyen, a legszorosabb kapcsolatot tartja az étellel. **Nem a Mult viselőse.** Ez különbözteti meg lényegesen e sorok írójának vízióitól, melyeket a halál-gondolat, az elmulás hangulata ural.

Herceg forrongó egyéniség. Forrongása nem divatos lázadás az uralkodó, társadalmi rend ellen. **A problémák megoldása Herceg számára lelkiismereti kérdés.** Nagy vívódásait és örök háborgását ez magyarázza. — Herceg őszerejű egyéniség, aki ifjú korában marxista iskolában nőtt fel s marxista ideológiát szívott magába. De a talpához nőtt, marxista cipőt elnyújttnak érzi. A probléma-göröngyök újból az élő husig fájnak. A hatalmas életerejű, fuvaros nagyapa ágyékából fogant unoka nem tud idegen cipőben járni. Magának kell készítenie magának való lábbelit. De előbb le kell tépnie a husába nőtt régi cafatjait. De le lehet-e tépni, el lehet-e tőlük válni? — Hiszen az ő szívének vére kering bennük. Talán mégis meg lehetne hagyni s úgy szabni lábára saját kezével az ujat. Az jobban fog tartani. De ki tudja? — Herceg problematikus természet, germán vér folyik ereiben. — Meg lehet-e oldani az élet problémáit? Az ember is fa: folyton nő, folyton fejlődik, folyton az eget, a Világosságot keresi, de soha el nem éri. — Herceg szkeptikus természet, azért van néhány víziójának kérdő elcsengése. (Krisztusvízió.)

Önmagával való birkózása s utkeresése nyomot hagy vízióin is, anélkül, hogy programmszerűséget adna nekik. De látomásos írásainak problematikus hangulata mindig utódlagos kiépítettségű. Mert különös utjuk van a vízióknak. Az élet sustorgó kavargásában hirtelen leválik egy picinyke deszkadarab — nem több egy szónál, egy képnél — mélységbe hull, elhullámszik, elkavarog, de az emlékezés kaleidoszkopja időn-

ként visszahozza, szemükhöz szoktatja. Érezzük, hogy a felbukkaró szónak vagy szóképnek nagyobb jelentősége van, mint a többinek; egyszerre izzani kezd, felparázsluk hozzánk az emlékezés éjszakájából s magát követeli. Egyre jobban érezzük, egyre világosabban látjuk, mindig több hust rétegez maga köré s mindig több és több rokonképet és szint kapcsol. Fekhelyét maga ágyazza, miljójét maga választja s elkezd héjasodni. A Krisztus-szobrot kitelepíti a hináros folyópart-ra, titokzatos holdfénnel árasztja el az éjszakai csend, hogy megindithassa a nagy misztériumot. Titokzatos, hosszú, sárga test fekszik a hináros vizen mozdulatlanul. Előbb még sehol sem volt. Vajon kicsoda lehet? Talán halott ember? Menekülni kell tőle, menekülni a problémák bőre tapadó hinárosából! De megnyugtathatja-e a keresőt a menekülés? A keresőt, aki bizonyosságot akar. Bizonyosságot — minden áron, még a borzalom árán is, mert hátha csak elalélt az ismeretlen, hátha ki lehet fogni és életre kelteni? S a hinárosban birkózni kezd az újra és újra elmerülővel, aki, mikor a fűvön rányitja szemét, az ács fiának vallja magát. — »Megbolondultál ember, hogy így beszélsz?« — támad fel a bizonyosságot keresőben újra a kételkedés, aki már-már kifogja, megtalálja Krisztust. De hogy szkeptikussá válik, újra elveszti. Az ember, aki előbb még ott feküdt a fűvön, hirtelen eltűnik. — »Ember hol vagy?« — kiált fel a kétségbeesés. Mintha csak azt kérdeznék: »Ki vagy ember? Isten fia vagy-e valóban?« S amint oda kell néznie a Krisztus-keresztre, a gipsz-Krisztus csonka karjából és lábából vér folyik, sűrű, vörös vér. — »Ki vagy hát Krisztus?« — csendül fel belsejében újra a kétségbeesés.

Igy nőtt ki a Krisztus-szobor vízió-magjából a Krisztus-probléma.

Pálinkaördög... Messze, nagyon messze, talán még gyermekkorban ez a furcsa szó hullott bele a semmibe. Már magában véve is képzeletet delejező szó. Hetek, hónapok, évek teltek el s a Pálinkaördög az írói lélek sajátságos víziós törvényei szerint kiépítette magát. A »Szülőföldem« c. vízióban nem fantómként jelen meg, hanem valóságos emberként. — Mikor a fáradt, poros este ráhull a szombori bunyevác-magyar külvárosi uccákra, kikászálódik buvóhelyéről: valamelyik olcsó korcsma szénapadlásáról s fekete ruhájában — magas gallérral és félrecsapott kemény kalappal — éjszakai csavargásaira indul, hogy áldozatot szedjen rabszolgái: a rézszegek között. Magunk előtt látjuk hórihorgas, hosszú alakját s annyira emberinek érezzük, hogy szinte sajnáljuk, amikor a felidézett gyilkosság, mint valami szomorú kötelesség elvégzése után, késő éjjel, befordul az egyik korcsma kitárt

kapuján, görnyedt hátát úgy cipelvén maga mögött a szénapadlás felé, mint a gazdátlan kutya. Még jól látjuk, amint leveti fekete kabátját, magas, kaucsuk gallérját, mialatt a besütő holdfény pillanatra megcsillan fényesre keményített ingmellén.

— — —

Herceg keveset ír. Csak a vízióbeérés perceiben tud tollat fogni kezébe. Gondolatait egyébként képtelen keretbe tömöríteni. Oly dusak, rakoncátlanok, mint a sűrű emberi haj. Ez magyarázza látszólagos lustaságát, szemben azon írókéval, akik tényleges lustaságukban abban a pózban tetszelegnek, hogy nem óhajtják nevüket — egyesekhez hasonlóan a lapok hasábjain szellőztetni. (Mintha ez oly nagy érdem lenne!)

Herzeg igazi Kekez Tuna! Nem tagadhatja meg magát. Csak azt teszi, ami belsőleg kikiváncozik. Különben: dőljön össze a világ. De nagyon sok van benne a falusi, bolond legegényből is. Sokszor úgy látjuk, mint aki fenn ül a hegy tetején, egészen a nap alatt, ahová birkái kószáltak el s onnan bámul szét a nagyvilágba. Nehézkés, lomha legény. Cseppet sem sietős a dolga. Írtó ereje álmosan szunnyad, nyujtózkodik. Fűszálat tép s azt rágicsálja. Közben fütyürészik vagy nagyokat kurjant. Érzi, tudja, hogy ő a legelső legény. Olykor a hátára hemperedik s a nefelejtstkék eget bámulja. Nagyon szereti a természetet és szabadságot. Szinte ősemberi atavizmussal. Mind édes testvérei: a fű, a fa, a virágok, a nap, a hold, a csillagok. Egészen másképp látja őket. Nem úgy, ahogy az iskolában tanulják, hanem ahogy egy sajátságos, őserejű egyéniség sajátságos lelki törvényei parancsolják. Azért magikusan kitüzesedő realizmus az ő szimbolizmusa.

Szirmai Károly.

A nyugat pusztulása

Kései észrevételek Spengler művéhez

Spengler műve gazdag irodalmi kvalitásokban. Stílusa ragyogó, fantáziája csapongó és bővelkedik ötletekben. Sokszor elkábit és lenyűgöz a legtávolabbi korok és egymástól távolieső szellemi jelenségek között vont párhuzamokkal, csillogó hasonlatokkal. De mintha kissé túlmerész lenne, mintha a fény és csillogás közé felületesség vegyülne, mintha inkább a művész szemével látna és nem a tudós agyával mérlegelne.

Nem ok nélkül hangsúlyozom mindezt. A mű az újabb német könyvpiac egyik legnagyobb sikere és a legszélesebb körökben nyert elterjedést. Ilyen igényes és nagysikerű művel szemben joggal támaszthatjuk a legnagyobb igényeket és megkívánhatjuk, hogy olyan erősek legyenek a bizonyítékaik, amilyen erős a benne megnyilatkozó meggyőződés és amilyen kifogástalan a formája.

Az a mód, amellyel Spengler az okozatosságot kutató történettudományt, a darvinizmust és a szocializmust elítéli, világosan elárulja, hogy az egész munka tudományos szellem elleni azon visszahatásnak terméke, amely a XX. század legszembeötlőbb és legfényesebb jelensége.

A tudományok merészek voltak föltevéseikben és a tapasztalat részben rájuk cáfolt, elegendő tapasztalat hiányában egyes jelenségek magyarázata tévesnek bizonyult. Az anyag és energia állandóságának tulmerekv beállítása mehanikává változtatta a fizikát, a chemia az atomok feltevéseinek tulegyszerű formulázásával nem tudott hozzáférni egyes jelenségekhez, a darvinizmus nem lelt igazolást a részletekben, Kant tulridegen állította fel a szellem kategóriáit és megkisérték, hogy mehanizmussá változtassák a lélek funkcióit. A mozgás és hő nem maradéknélküli jelenségei, a sugárzás, a fény és az anyag közti viszony problémái, a Zeeman-féle jelenségek, a rádióaktivitás és a léleknek tudat alatti le nem tagadható jelenségei: megingattak mindent és átgondolásra késztették a tudósokat. Felhangzott már a mult század utolsó évtizedeiben illetékes szájból az ignorabimus, majd a tudomány csődjének szálló igéje és a metafizika újból helyet követelt a tudományok között. Inogni látszott minden, amit két század alkotott, új fizika van alakulóban, új matematikák mutatkoznak a láthatáron és a bölcsészet terén az értelem átlátszó okozati világába ismeretlen lelki erők kaotikus tényezői vonulnak be egyenjogu faktorként. Nietzsche az erkölcs

parancsa helyébe a Wille zur Nacht rakoncátlan erejét, Schopenhauer pedig megfosztván trónjától az észet, helyébe a fölötté álló vak akaratot léptette. Bergson tekintélye az értelem fölé helyezi és az élet irányítójának bizonyítja a sejtő és teremtet, minden megértéstől független ösztönt. Szerinte az állati test fejlődése csakugy, mint az emberi léleké és a történelemé, valami értelemmel föl nem fogható erő, időbeni kifejlődés, belső teremtetés eredménye.

Spengler hirdeti és gyakorolja a misticizmus jogát. Sajátos és a közönségestől eltérő jelentőségű szavai vannak. Sorsvégeztet, idő, tér, vágyódás, aggály, irány, mélység, fiziognómia, fajlélek, szellem, ősjelenség, ősi elv, lét: mind súlyos, embert formáló erőket jelentenek, melyeknek azonban világos és szabatos tartalmuk nincs. Mindezen szavakat és fogalmakat misztikus homály borítja, igazi jelentőségüket csak sejtethetjük, de tisztán át nem érthetjük, mert amint Spengler mondja, mindezek az élet valóságaiból fakadnak és az ész által alkotott fogalmakba, az ész korlátoltságánál fogva nem önthetők. És mégis a szellem hatalmának és fegyvereinek Spengler által történt elvi lekicsinyelése egyrésről és az a mód ami egyébként elkerülhetetlen — ahogyan Spengler ezen fegyverekkel él és számos új fogalmakat alkot másrésről, mintha megbosszulná magát. Ezen lekicsinyelésnek és alkalmazásának belső, az egész művön végigvonuló ellentétén Spengler finom értelme és nagy tudása sem tudott segíteni.

Az emberiség történelmét a művész szemével és lelkével látja. Tagozódást keres benne, észlelhető kezdetet, összefüggő továbbfejlődéseket és befejezést, mint a drámában, valamely kép vagy zenemű kompozíciójában. Szerinte a történelem belsőleg összefüggő jelenségekből áll, melyek folyton keletkezésben vannak s melyekben összefolyik a múlt a jellel és a jövővel. Nem lehet tehát azt az egységes egészet részekre, egyes eseményekre bontani és azt egy különálló okra visszavezetni. Minden történelmi esemény összefügg az egész történelemmel és nincsen sajátos, csak reá vonatkozó oka. Az ősi eszme, a kezdeti ok, miből a kultúra kicsirázik, ős-oka és nemzője minden eseménynek. A történelmi események pillanatnyiak, felvillannak majd örökre eltűnnek. Csak a természetben lefolyt tények rögzülnek, ezek állandóak. Csak itt van okozatosság és ezért: csak itt van tudomány. A történelemnek nincs tudománya, mert egész művét »Philosophie der Unphilosophie«-nak nevezi.

Spengler szerint nem lehet beszélni világtörténelemről, mert nincs emberiség és nincs összefüggő kulturai egység, hanem csak teljesen eltérő szellemi alkatu népek és összefüg-

gésre képtelen kulturák, melyek születnek, élnek és az őket hordozó népekkel együtt feltartóztathatatlanul és az utánuk következő népek befolyásolhatása nélkül elhalnak.

Hat ilyen kulturát állapít meg Spengler az eddig lefolyt történelem világában, úgy mint a hindut, az egyiptomit, a kinait, az antik népekét az arabok és napjaink kulturáját, a nyugatit.

Az ember szerves egységben egyesülő testi és lelki mi-voltából magyarázza Spengler a társadalmak és kulturák sorsát. Erre támaszkodva állapítja meg, hogy mindegyik sorsa ugyanaz, mint minden szerves lényé, mindegyiknek van kezdete, tehát vége is. Minden kulturának osztoznia kell alkotója, az ember sorsában, születik, felsejlik, megéri, előregszik és meghal. Az ember és a természet egybeforrott; minden kultura más talaj, más égélj és más néprajzi viszonyok között fogamzik és ezért minden társadalom úgy oda nőtt ahhoz a talajhoz, amelyen keletkezett, mint a növény. Az ember történelmében növényyszerű értelemmel föl-nem-fogható kozmikusság és minden népben vagy népcsoportban: eredendő eszme rejlik, amelynek cselekvésben és történésben megnyilvánuló időbeli továbbfejlődése alkotja azt, amit történelemnek mondunk, csak ezen ősi eszme kivirágzása: a politika, a vallás, a tudomány, művészet és gazdaság. Minden szép és minden kultura ezen ősi eszméje más és más és azért az egyik kulturának igazi jelentőségét, más ősi eszme hatása alatt élő idegen kultura embere meg sem értheti. A letűnt kulturák titkaiba a mai kultura embere be nem hatolhat. Teljesen értelmetlenül állunk a klasszikus kor kultúrájával szemben is, bármennyire ismerni véljük is annak minden részletét. Szerinte a renaissance kora, amely pedig büszkélkedett azzal, hogy új életre ébresztette az ókor művészetét és tudományát, tiszta nyugati műveltség ősi eszméjére támaszkodik, amelyre az antik kor embere rá sem ismert volna. Csak a kulturába szökkent társadalmaknál észlelhető külső rend: művészetük, társadalmi berendezkedésük és politikai szervezkedésük, szóval fiziognómiájuk fázisai alapján állapíthatjuk meg valamely társadalomnak lényegét és korát valamint azt, hogy a kultura kezdő vagy előrehaladottabb korban van-e. Különböző kulturák azonos korait nevezi Spengler egyidejűségeknek. Így frappáns hatással egyidejűséget lát Homer kora és a keresztes hadjáratok — Temistokles és XIV. Lajos — Sokrates, Buddha és Rousseau kora között. Homer és a keresztes hadjáratok: a görög és a nyugati kultura fiatalságát, Temistokles és XIV. Lajos: az érett kort, Sokrates, Buddha és Rousseau: a civilizációba való átmenetet

jelentik. Bámulatosan szellemesek művészeti és művészettörténelmi megállapításai. Az építészetet tartja az egyiptomi műveltség, a szobrászat a klasszikus és a zenét a modern műveltség művészetének. Az egyiptomi kultúra alapesszméje a megszabott, határozott irány, a klasszikusé a közvetlen érzékelés és a modern koré a végtelenbe vágyódás. A korábbi kultúrák végekorszakainak tünetét észleli a mi korunkban és ezen egyidejűség alapján állapítja meg korunk elaggulását, jósolja annak közeli halálát és a civilizáció pusztulását.

Maga a keletkezés mindegyiknél csupa rejtély, de a tovafejlődésnek összhangzásban kell maradnia keletkezésével, annak gyökerével. Nem tudhatjuk, hogy kikben jelentkezett elsőül az egyiptomi vagy mai modern nyugati kultúránk, de bizonyos, hogy más a csirája az egyiknek és más a másinak, azért is minden kultúra más — más a kínai és más a görög s mindegyiktől elütő az arab és a nyugati. Csakhogy a kultúrák ugyanegy életerőnek a megnyilvánulásai, ezért azonosak korszakai, fejlődésének fokai és az egyes fokok jelenségei. A testiség, a közvetlen jelen rögzítése jellemzi a görög kultúrát, a távolságba való lendülés s a beláthatatlan jövőre való gondolás a jelen korét. Ezért fejlődhetett ki a görögök városi államaiban a szobrászat, az érzékelő vallás, a magaszemlélő tudomány s ezért a jelen korban: a világhatalmi törekvés, a végtelenségek felé törő tudomány és építészeti, a láthatatlan és mindenható Istenben megtestesülő vallás, a világűrbe szárnyaló zene.

Más a kezdő, más a fiatal-kor, az érettség, a végkifejlés, hanyatlás és pusztulás vagy mint Spengler nevezi: a civilizáció állapota. A kezdő korban van valami az állati magzat életéből, csupa sejtés, tapogatódzás, előkészülődés a jövőre, durva önzés és erőszak; faragatlan, esetlen művészet a kezdőkor képe, míg: fejlődő formaérzék, túlradó tevékenység jellemzi a kultúra minden terén a fiatalkort; a férfikor pedig: állandósult, de még nem merev formák, az elhatározások körüli nagyobb meggondoltság; az aggkort: a kultúra arányainak visszafejlődése, új alkotások ritkasága és a régiékek tökéletesítése. Az aggkor kultúrája mintegy leválik az ősi testiségről és az élet minden terén átszellemül. Ezzel megakad a továbbfejlődés, a formák és célok megmerevednek és elkövetkezik a civilizáció állapota, amely nem egyéb, mint a kultúra lassu elhalála.

Íde kapcsolódik be Spenglernek egészen újszerű érdekes fölfogása arról a szerepről, amelyet minden egyes kultúrában a városok játszanak. Szerinte minden fejlődésnek dina-

mikai hajtóereje az embert eltöltő félelem érzése, oltalomkeresés az ismeretlen és félelmet keltő mindenséggel szemben, szorongás, a maga-gyengeség érzése. Ezért tömörül városokba, melyek azután társadalmát is kulturáját is halálra ítélik. A városban élés elzárkózást jelent a természettől, melynek az ember gyermeke. A városok felé rajzó nagy tömegek, azokat minden kulturában és minden korban lassankint nagy városokká, majd világvárosokká fejlesztik. Az elletét a városok lakossága és a falvakban maradó lakosság között mindinkább kimélyül, mely csak azzal enyhül, hogy a városok a falusi lakosság mind nagyobb tömegeit szíjják fel magukba. Míg a városi ember egyenlőségre és egyformaságra törekszik és idegenszerűen áll a mindig sajátos, egyformaság hiján levő természettel szemben, a falusiak továbbra is egynek érzik magukat vele. A város az ész uralmát hirdeti, a fizikai erővel, a zabolátlan, teremtő őserőn alapuló ösztönös multtal szemben. A város új társadalmi osztályt termel, a polgárit, mely a falusi életen alapuló ősi nemességgel és papi osztállyal szemben mind nagyobb hatalomra tesz szert s mely természetes tette-készségen, tette-képességen s mindenséggel szemben való alázaton alapuló falusi élet helyébe: a meggondolást, a számítást, a szervezkedést, az emberi értelem mindenhatóságát lépteti. Minél nagyobbak lesznek a városok, annál inkább keritik hatalmukba a lakosság életét és teszik egyöntetűbbé gondolkozását.

A város tehát megöli az ősi érzéseket, mesterkéltn gondolatvilágot terem, demokráciát és szocializmust, racionális vallást és erkölcsöt s visszariad mindentől, ami a falura emlékeztet s ami függővé teszi a természettől, de ezzel elzárkózik az ősi forrástól, amely naggyá tette. A tökéletes elvárosiasodás képtelenné teszi a társadalmat új eszmékre, új alakulásokra és ezzel a kultura civilizációvá változik, ami Görögországban Perikles, Rómában a Grahusok korában, a mi kulturánkban a francia forradalommal következett be. A civilizáció ugyan az általános választójog, a hadkötelezettség, az adózás, az ingyenes orvosi segély, a nyilvános könyvtárak és a szabad sajtó útján a nagy tömegeket is hozzájuttatja a kulturához, mindez azonban a nagy tömegek lelkében élet nélküli, megkövesült valósággá válik, mert bár sóvárogva veszik át a civilizálás által nyújtott jót, de mindazt csak velük született jognak tekintik, melyért őket semmi kötelesség sem terheli. Folyton új követelésekkel állnak elő és lassanként kihál belőlük minden kötelességérzés. Nem akarnak katonáskodni, nem akarnak adót fizetni, bel- és külforrongások közepette elidegenednek az államtól, önmagukra szorítko-

nak, fogy a népesség száma, a városok visszafejlődnek és minden állam zsákmányává válhatik valamely belső vagy külső kalandornak. Így a civilizáció lassanként leválik a kultúrától, kezdetleges primitív állapotok következnek el, azok ősi ereje nélkül, primitív vallás, primitív életrend, új fejlődés lehetősége nélkül. Szürke, egyforma, ideálok és lélek nélküli tömegek laknak majd a mai kulturá államok területén, vágyak és célkitűzések nélkül vegetatív állati életet folytatván, levetvén a közösség érzését, apró csoportokban, fellahszerű tengődésben, a szellemi, erkölcsi és vagyoni pusztulás végzetes lejtőjén. Elpusztul a kultúra és a világ új megváltásra szorul, mely új életet jelent, hogy azután ugyanazon a végzetes lejtőn maga is megsemmisüljön, mint megsemmisült minden eddigi kultúra. A láthatáron az orosz kultúra jelentkezik, amely végetvet az áldatlan nyugati civilizációnak. Spengler előre látja, hogy 200 év múlva nem lesz többé nyugateurópai kultúra s nem lesz többé német, angol és francia, mint Jusz-tinián korábban sem létezett római.

Nem-látott és nem sejtett gondolat-ösvényeket, sok nemes ércel biztató új utakat vág Spengler a történelem meredek útjaiba, de azt kívánja tőlünk, hogy az emberiség életét szabályozó törvényességről és az emberi haladás folytonosságról vallott meggyőződésünket adjuk fel és higyjük a történelem céltalanságában, értelemnélküliségében és végzetességében. Pesszimizmusa még Schopenhauernál is sötétebb, mert Schopenhauer legalább megengedi, hogy az ember szükségképpen boldogságra törekszik, de Spengler látószögéből: értelmetlen minden ilyen törekvés, ami egy magának az életnek a végzetességével. A vanitatum vanitas, a milliók boldogtalanságának és néhányak boldogságának a zsoltára Spengler könyve.

Sivár és gyászos eredmény! S ha kiindulási pontja oly megtámadhatatlan lenne, következtetései oly ellentmondás-nélküliek és ténymegállapításai annyira kételyen felül állóak, mint amilyen szuggesztív erejű a meggyőződése, kétségbe kellene esnünk az emberiség jövőjéért. De szerencsére ez nincs így! Bámulatraméltó tudás és sokszor elragadó szellemessége sem leplezheti azt, hogy a műnek súlyos hibái vannak, hogy kiindulási pontja önkényes, megoldhatatlan, belső ellentétekben szenved és hogy megállapításai sokszor nélkülözik a ténybeli alapozottságot.

Teljesen önkényes az egyén és a társadalom lelki és testi azonosságára épített kiindulási pontja. Mert csak az egyénnek van testi egysége, de nem a társadalomnak, ezért az egyén kénytelen mindazt elszenvetni, mit az anyag elszenvet,

tehát: fiatalságot, megöregedést, halált. Ennek a társadalom, mint csupán lelki egység: nincs alávetve. A társadalomnak nincsenek korai, mert mindig vannak serdülők, ifjak és öregek. Az ember elhal, mert sejtjei elhasználódnak, holott a társadalom sejtjei: az egyének mindig megújulnak és így fiziológiai szempontból egyformán fiatal és egyformán öreg Spengler kezdő- és öregkora. Az emberiség kezdőkorában sem fiatalabbak az öregek és a civilizáció korában sem öregebbek a fiatalok.

A társadalom előregedését lelki értelemben sem lehet elfogadni, mert eltekintve attól, hogy az ember lelki öregedése elválhatatlan kapcsolatban áll a test előregedésével, meg nem érthető, hogy az évszázadokon át kulturát fejlesztő társadalom, az emberi természet örök azonossága mellett — ami Spenglernek egy másik kiinduló pontja — hogyan válhatik egyszerre kultura ellenessé. Nem érthető meg, hogy miért jelentene a több kultura kulturaképtelenséget, miért jelentené a tömeg, a mindenki kulturája és az azt előmozdító eleven erő megsokszorosodása a kultura halálát.

Spengler szerint nincs különbség ember és ember között és az emberi természet, térre és időre való tekintet nélkül, mindig azonos. Ezzel a megállapítással azonban nem lehet összeegyeztetni az ősi eszmére vonatkozó tanítást, mert nem lehet megérteni, hogy az azonos emberi természettel miként egyeztethető össze a csupán egyes társadalmakra nézve igaz és a csak azokra nézve hatályos, míg a többi társadalmak embe-
re által meg sem érthető ősi eszme; miként lehet az, hogy legyen emberi eszme, amely más társadalmak emberére nézve semmiféle hatással nem bír, de általa meg sem érthető? Mintha mindegyik társadalom a Mars-bolygóbeli társadalom lenne, a többi társadalomra nézve. Mintha nem lenne igaz az a tétel, hogy minden ember egyforma, hanem ellenkezőleg: hogy annyiféle az ember, ahány féle a kultura és hogy az emberiség lényegesen eltérő fajokból áll. Mintha Spengler önkéntelenül is a faji teoretikusok győzelmesen megcáfolt tévelygéseivel befolyásoltatná magát és mintha más szavakkal és más beállítással, de ugyancsak sub specie aeternitatis a fajok örök harcát hirdetné és azt a történelmi iskolát igazolná, mely a társadalmakat alkotó fajok ösztönszerű ellentéteiből magyarázza azok örök háboruszkodását, a fajok romlását és emelkedését.

Spengler a heteronom ősi eszmékkal valójában minden emberi tehetségtől független, azok fellett álló s az ember ismert lényegével össze-nem-egyeztethető természetfölötti csempész kiindulási pontjába, mely semmiképp sem fedí az

ember és az általa alkotott társadalom, a kultura természetének azonosságáról vallott meggyőződését.

A kiinduló-pontok és a következtetések közti ezen ellentétek kibogozhatatlanok, de ha csakugyan fennáll az, hogy mindegyik társadalom ősi eszméje annyira eltérő, hogy egyik kultura sem képes a másikat felfogni vagy befolyásolni, akkor csakugyan meddő a történelemmel való minden foglalkozás.

Spengler fejtegetéseiben rábukkanunk egy igazán bámulatos, másik ellentmondásra is. Ha a történelem bázisa az ember, úgy ez alatt, az embert a maga egészében kell értenünk és sorsának irányításából nem szabad kizárnunk az értelmet. Már pedig Spengler ezt teszi, amidőn az értelem jelentéktelenségéről beszél és azt bizonyítja, hogy az értelemnek nincs szerepe az emberiség történelmében s hogy az tisztán az ősi eszme, a sors, a végzet, az időmulás függvénye.

Mindezekre az ellentmondásokra Spenglernek ezért volt szüksége, hogy védelmezhesse és kiépíthesse a pusztulásnak általa előre elképzelt apriorisztikus formáját. Mert az ember természetének kétségtelen azonosságával szemben, csak a rajta kívül álló ősi eszme beillesztésével igazolhatta a társadalmi fejlődéseknek kölcsönös idegenségét, — csak a társadalom és ember testi azonosságának föltételezése mellett tudta a társadalom elöregedését és halálát elfogadtatni és csak az értelem kizárása mellett érthette meg az általa hirdetett pusztulást, mert az értelem hatalmának az elismerése az embert a pusztulás elkerülésére is képesíthetné. Csak az egyidejűség elvétől látja a bekövetkező pusztulást elkerülhetetlen végzetnek.

Ezen belső ellentmondásokhoz járulnak még a föltételezéseket cáfoló tények is. Minden kultura befolyásolta a másikat, az egyiptomi a görögöt és viszont. S vajjon mi egyéb a Görögország politikai bukása után az akkor ismert egész világot betöltő hellenizmus, mint a keleti és nyugati kulturának nagyszerű egybeolvadása. Nem vagyunk-e szemtanúi a kínai reneszansznak és nem láttuk-e napjainkban a japán csodát, nem készül-e olyasvalami, mint Afrika megújodása, ami pedig mind nem más, mint a kulturák érintkezése és áthasonulása. Minden nép nyelvében, szokásaiban és vallásában távol-első idegen befolyások fedezhetők fel, úgyhogy Spengler állítása a kulturák idegenszerűségéről, egymagukban állásáról és egyedülvalóságáról: igazán megdöbbentően és majdnem fájdalmasan hat.

Spengler szerint minden kultura végkorszakát: a civilizáció korát, többek közt a törvénytisztelet hanyatlása, az erkölcsi züllés és az elnéptelenedés jellemzi. Mindezt aláírom, de fenntartásokkal. Hiszen Kína, mely szerinte egy évezred

óta éli a pusztulás korát, a világ egyik legtörvénytisztelőbb s az erkölcsi hagyományokhoz legragaszkodóbb társadalma, melyben az elnéptelenedés tünetei sem észlelhetők. Azt hiszem, mindez elmondható Indiáról is. És ha Egyiptom és Róma történeti végekorszakaikban tényleg elnéptelenedtek, azt az örökös harcok és a népesedésre kedvezőtlen agrárpolitika okozták. Nem látjuk Róma kis és középpolgárságának erkölcsi süllyedését sem. Az erkölcsök ama elvadulását, melyet a római társadalom felsőbb köreiben és a nagy tömegben észlelhetünk, nagyon jól magyarázza a teljesen heterogen elemek hirtelen és erőszakos keveredése: tehát nem a többkultúra mérge, hanem éppen ellenkezőleg a kultúra hanyatlása.

Azok az objektív tünetek, melyek az előbbi korok bukását okozták a mi korunkban hiányzanak. Az elnéptelenedés, a kötelességek iránti közöny fent és lent, a haza és a város iránti ragaszkodás elhalása, az elkerülhetetlen és végzettszerű keveredés a kultúra alacsonyabb fokán álló népekkel, azok eszméivel és intézményeivel, az élet egészének teljes bizonytalansága voltak kísérő tünetei a korábbi korok bukásának. De az egyidejűség szellemesen megkonstruált elvének nem lehet következménye a mi korunk pusztulása, ha hiányzanak a múlt kulturák elhalását magyarázó objektív okok. A letűnt koroknak nem voltak ideáljai, a mi korunk azonban új ideálokkal vajudik, a baj csak az, hogy nehezen tud megválni a régiektől. Szenvedésekkel telített átalakulások mérföldjelzői ennek a vajudásnak, de a tudatok alatt, fájó idegekből kivirágozva meg fog születni az új társadalmi rend, minden hitlerizmus, minden fascizmus, minden bolsevizmus és annyi más izmus ellenére is.

Spengler világnézetébe bevilágít a kultúra és a civilizáció közötti éles megkülönböztetés. A kultúra szerinte a fejlődés, a civilizáció a visszafejlődés kora. A kultúra az alkotással egyértelmű, míg a civilizáció csak kiterjeszti a kulturát a tömegekre. Erről pedig nagyon rossz véleménye van Spenglernek. Ő az arisztokratikus erkölcs, a görög értelemben vett kiválók uralmának a hive, szemben a proletár erkölccsel, a pártrendszerrel. A művészet, a szép iránti érzék tulteng Spengler egyéniségében és ezen tisztán egyéni, minden tömegszerűt lenéző, gúgók érzés szemüvegén át: Spengler öntudatlan elfogultsággal szemléli a mai demokráciát. Ezért nem szereti a várost, ezért pesszimisztikus közeli pusztulást látó diagnózisa.

Hegel mondta először, hogy a kultúra csúcspontja: kezdete egyuttal a hanyatlásnak is és hogy a kulturának egy nemzetben megvalósult formája soha vissza nem tér. Hegel

befolyása Spenglerre nemcsak ebben mutatkozik, hanem, mintha az ősi eszme is leszármazottja lenne Hegel »Weltgeist«-jének, bár annak egysége és örök összefüggése helyett: összefüggéstelen darabok formájában. Amennyivel nagyobb Spengler történelmi tudása, annyival alaposabb boncolója le-tűnt korok egyes jelenségeinek s amennyivel élesebb szemű látója különböző korok azonosságainak, annyival fölötte áll Hegel történelmi érzékben, az emberi szellem és a történelmi fejlődés reális értékelésében. Spengler szerint a mult élettelen tény és adathalmaz, Hegel szerint minden jelenben benne él a mult is, a multak eredményei: minden korok eredménye: a fejlődés összefüggő és folytonos.

Mi átérezzük Spengler világnézetének szörnyű történelem-ellenességét. Éppen a kultúra terjedése teszi az egyéneket öntudatosabbakká, belátóbbakká, függetlenebbekké. Szöges ellentétben Spenglerrel nekünk az a meggyőződésünk, hogy a civilizáció valóra fogja váltani a történelem egész eddigi menetének irányát s hogy el fog hárulni, ha ezer szenvedés árán is, minden akadály az általános egyenlőség és szabadság megvalósulása elől, melyeknek fokról fokra való kiépítése volt, minden eddigi kor harci tárgya és problémája.

A történelem nem ismer inkonzenzkvenciát, nem tagadja meg magát soha, miért is nem engedjük magunkat a sivár jelen által befolyásoltatni és a jövő prognózisául nem a pusztulást, hanem a haladást és a kultúra mélyülését és megszilárdulását állítjuk fel.

Stern Lázár.

Sinclair Lewis: Egy modern asszony szíve (Ann Vickers) (Ismeretelés)

Az amerikai regényirodalom legjelentékenyebb reprezentánsa a Nobel-díjas Sinclair Lewis. Minden regénye éles és szigorú társadalmi kritika. Minden regénye a tények rideg és tárgyilagos bemutatása mellett is művészi tárja elének az amerikai életet. Látjuk Amerikát, társadalmának különböző met-szeteiben, amelyek mindig egységes háttérrel adnak a regény-hősnek, aki minden tipikussága ellenére is jellegzetesen egyéni s élesen válik ki a statisztéria tömegéből. Alakjainak — anélkül, hogy tulságosan mélyen analizálná lelki életüket — biztos kezű jellemzője. Ez szisztémájának eredménye. A külső anyag, a ténykörülmények és események halmozása, melyek mind a hősrre vonatkoznak: ugyanazt, sőt még erőteljesebb hatást váltanak ki, mint a tulságosan pepecselő filozofálgatás. Sinclair Lewis nem esik soha a végletekbe, leírásai nem fárasztóan részletezőek, nincsenek kárára a cselekmény egyvonalu menetének. Minden és mindenki plasztikusan áll előttük.

Sinclair Lewis Ann Vickersben az amerikai dolgozó nő olyan kiváló alakját mutatja be, aki mellett nem lehet közönyösen elhaladni. A hősnő kisvárosból kinőtt intellektüel, nyugtalan, modern szellem, aki már ifjúságában fájdalmasan szenved a vidék nyomasztó, lelket sorvasztó kicsinyességeitől. Természetéből folyik, hogy kiszakítja magát a hozzá nem illő környezetből. Törhetetlen kitartással dolgozik és tanul, ami meg is hozza a megérdemelt eredményt. Karrierje töretlenül ivel felfelé. Népjóléti intézetek hivatalnoka lesz, majd az ujrendszerű börtönök (ez szakmája és szíviügye) igazgatója, elismert tekintély, a szociológia diszdzdktora. Ennek a nagystilú nőnek, aki a munka embere, harc az élete. Harcol a társadalom sulyos hibáival, harcol a nyomor, a szegények elnyomása és a börtönök embertelenül sujtó kinövései és tulkapásai ellen.

Sinclair Lewisnek nincs jó véleménye a nőkről. Ann Vickersben mégis megrajzolja azt a nagyértékű nőt, aki bár a harcoss feminizmus szolgálatában áll, minden harcába egész szívét is beleviszi. Éppen ezért kár, hogy az író ezzel a nem mindenapi egyéniséggel végigjárhatja az asszonyi szerelem olyan állomásait is, melyek ilyen lélek számára csak lealázások lehetnek. Miért ily kegyetlen az író? Meggyőződése? Vagy örök törvény ez? Weiningeri értelemben? Bármennyire ember is a nő, mégis elsősorban nemi lény és a tudattalanban lap-

pangó elfojtott ősi ösztönök utat törnek s ha nem is sorsdöntően, de még az ilyen nagyvonalu nő széles és napfényes országútját is beárnyékolhatják? Ez mindvégig zavart engem s az ut végén bekövetkezett szerelmi beteljesülés ezért nem hozta meg nálam a lelki kielégülést.

Ann Vickers körül ott hullámszik és lüktet egész Amerika dolgozó és munkanélküli társadalma. Az olvasó megismeri a mai Amerikát érdekeivel és harcaival, legitim és illegitim szerelmeivel, mohó szenvedélyeivel és ezeknek végleteig hajszolt elfajulásaival. Mindez a nyüzsgés ujszerű, érdekes, sokszor különösen izgató és az írói magas iskola ragyogó teljesítménye.

F. Galambos Margit.

Adottság és környezet

Az axioma velünk születik, elhelyezkedik tudatunkban, érvényesül gondolkozásunkban, anélkül, hogy tapasztalásból indulnánk ki. Így jellemzi Leibnitz az alapigazságokat. Ez a jellemzés ráillik arra az alapigazságra is, hogy a környezet döntő befolyással van képességeinkre. Ez az axioma annyira bennünk gyökeredző, hogy ha a tapasztalat nem is támasztaná alá, mint megdönthetlent, mint dogmát: még akkor is elfogadnók.

Lelki adottságainkat magunkkal hozzuk. Ezek: agytekervényeink s idegeink rejtett folyosóiban elhelyezettek. Várják, hogy tudomást vegyünk róluk, hogy gondolkozásunkban és tetteinkben érvényesülhessenek.

Mindenki bizonyos adottságon belül cselekszik és fog cselekedni. Kvantitativ és kvalitativ annyit és annál gyorsabban és tökéletesebben, minél jobban összevág az adottság és a környezet üteme. Minél maradéktalanabbul tudunk belehelyezkedni környezetünkbe, annál inkább megvan a lehetősége annak, hogy szellemi előnk kivetítsék képességeink maximumát.

Tyrtaiosz görög költő: harci dalaival lelkesítette a spártaikat. A milieut egész költőkórusnak képelem; ösztökél, lelkesít, felszínre hozza minden szunnyadó tehetségünket. Persze mindenki csak annyit produkálhat, amennyit magával hozott. De ahol megvan az anyag, ott a környezet szuggesztíója folytán micsoda elitje torlódik össze a feltörő adottságnak.

A meg-nem-felelő környezet, vagy felszív bennünket, mikor is hozzá hasonulva, sorvadunk, süllyedünk — reflexévé vá-

lunk, végül: egyénileg teljesen elveszünk, beigazolva azt a meghatározást: mondd meg, milyen a milieud s én megmondom ki vagy. Ha azonban elég erősek vagyunk az ellentállásra, akkor mi szakadunk el környezetünkől s nem fogadjuk sorsunkat úgy, ahogy adódott. Ilyenkor szükségérzettől hajtva, keressük azt a keretet, mely belső alapvető tulajdonságainkkal nem áll ellentétben, sőt harmóniába olvadva, megadja azt a lehetőséget, hogy az élet szépségeinek és gazdagságának minél tudatosabb kiaknázása mellett értékeink kifejlődhessenek.

Képességeink továbbfejlesztésére, naggyá és szélessé tételére a környezetváltoztatás elengedhetetlen kellék. Új tájak, szokások, más emberek, csodálatos hatással nyomulnak lelkünkbe s különböző irányokba lendítenek. A benyomások felszívása árapályként hullámozik bennünk. Már nem ismételiük annyira önmagunkat, mindig ujakká, mindig mássá válnak.

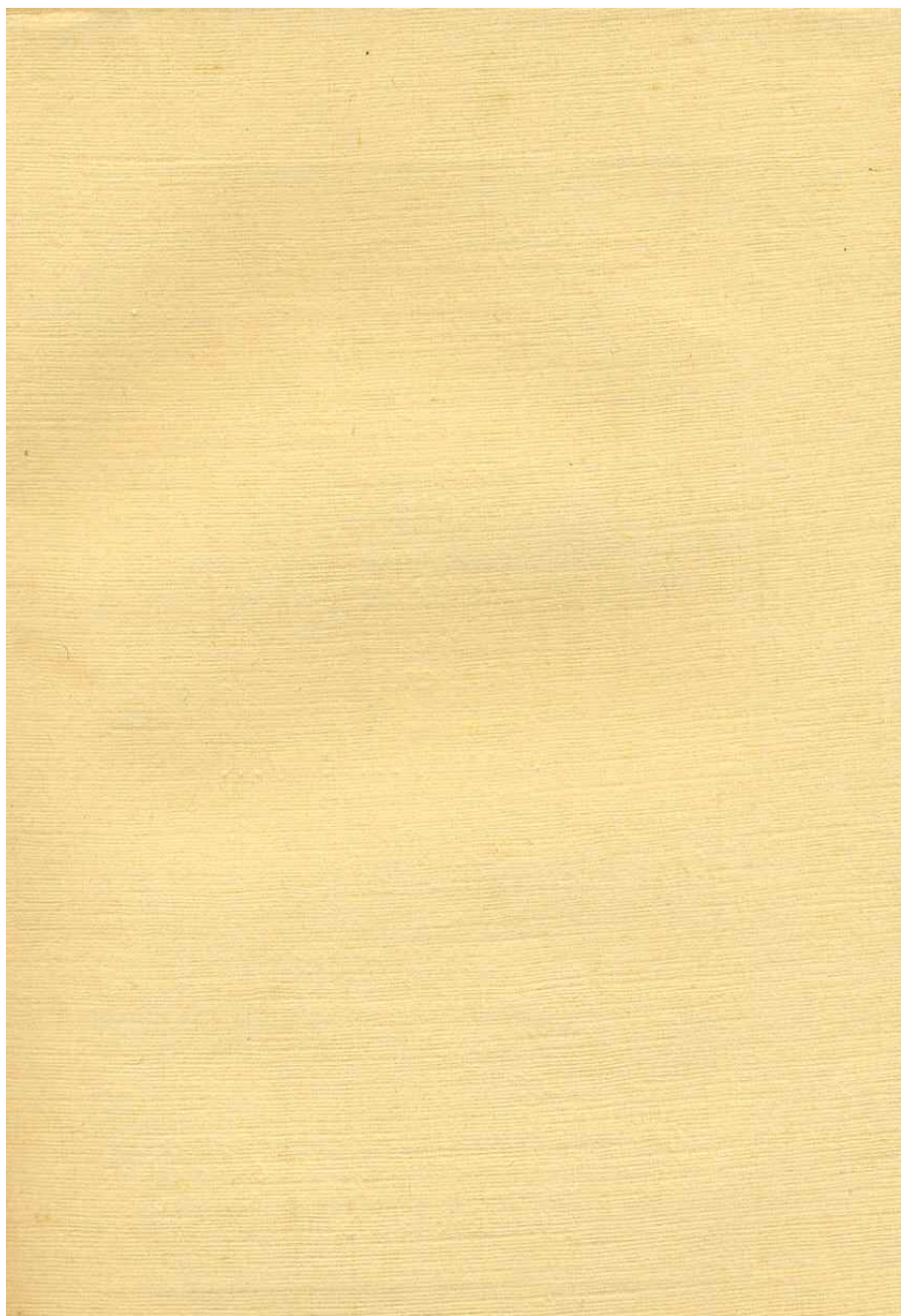
Mindig mássá válni! Milyen perspektívája a léleknek. Kíelt dolgainkat habozás nélkül elvetjük, nem kell takarékoskodnunk, nem kell félnünk, hogy kifosztódunk, hiszen dúskálhatunk ujabbakban. Kulturideáljaink, értébecsléseink tökélesednek, kifinomulnak s szeizmográfyszerű érzékenységgükkel képesek lesznek a legminuciózusabb szellemi kivetülések befogadására is. Így halmazódik fel trezorunkban az egyetlen igazi értékmérőnk: a tudás.

Giordani Bruno, a világtörténelem e nagy szellemi hőse és mártirja, tíz évig járta Európa szellemi centrumait és műveit tulnyomóan e vándorévek alatt írta. Leopardi olasz költő életét a végletekig elkészerítette a Recanatiben töltött kényszerű évek sivársága, ahol nem volt egy árva lélek sem, aki megérthette s akivel kedvelt tárgyairól vitázhatott volna. Ez a körülmény kitörölhetetlen és végzetes nyomokat hagyott a poéta lelkében.

Tagadhatatlan, hogy a szűk határok közé szorított lélek elveszti lendületét, a lehetőségek kiszélesítik és tovább fejlesztik belső erőit, mert az alkotás nem egy kívülről jövő benyomás merő visszaadása, nem is merő öntükröződés, hanem az adottság és a környezet eredményes kölcsönhatása.

F. Galambos Margit.

Jugoszlávlai Magyar Könyvtár:

Ducsics Jován – Debreczeni József:

Az álmok városa

Sz. Szigethy Vilmos:

A vármegyeház kapujában

Börcsök Erzsébet:

A végtelen fal

Szenteleky Kornél:

Ákácok alatt I. és II. rész

Arányi Jenő:

A szentendrei bíró

Cziráky Imre:

... mosoly ... könny ...

Kalangya könyvtár:

Farkas Gelza:

A fejnélküli ember

Szirmai Károly:

Ködben

Ezek a könyvek könyvtári forgalomba nem kerülnek,
csak sorozatban rendelhetők meg. — Felvilágosításért
forduljon a Kalangya kiadóhivatalához, Szubotica,
Manojlovićeva ul. 3.